

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

RENOLDA STEPANAUSKAITĖ – KUBILIENĖ

Magistratūros neakivaizdinių studijų
Darbo ir socialinio aprūpinimo teisės programos
II kurso DST mn 6 – 02 gr. studentė

ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS RIBŲ PROBLEMA

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinis vadovas –
Profesorius dr. **Saulius Arlauskas**

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS VAIDMUO DEMOKRATINĖJE VISUOMENĖJE.....	7
1.1. PAGRINDINĖS ŽMOGAUS TEISĖS IR ŽODŽIO LAISVĖ.....	7
1.1.1. Žodžio (išraiškos) laisvės vieta žmogaus teisių sistemoje.....	7
1.1.2. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės sąvoka, tikslai ir svarba.....	12
1.1.3. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės vaidmuo formuojant demokratinę visuomenę.....	14
1.2. ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS RAIDA.....	17
1.2.1. Senovės mąstytojų žodžio (išraiškos) laisvės teisės samprata ir šios laisvės ribos.....	17
1.2.2. Žodžio (išraiškos) laisvės teisė šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje...	18
1.2.3. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės ir jos ribų supratimo raida Lietuvoje ...	20
2. ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS RIBŲ PROBLEMA.....	24
2.1. ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS RIBOJIMO PAGRINDAI DEMOKRATINĖJE VISUOMENĖJE.....	24
2.1.1. Teisinės žodžio (išraiškos) laisvės reglamentavimo nuostatos.....	24
2.1.2. Žodžio (išraiškos) laisvė ir moraliniai asmenybės tikslai.....	26
2.1.3. Žodžio (išraiškos) laisvės ir žmonių moralinių idealų konkurencija.....	29
2.1.4. Žodžio (išraiškos) laisvės įgyvendinimo formų klasifikacija teisinio reglamentavimo požiūriu.....	30
2.2. LAISVĖS SKLEISTI INFORMACIJĄ RIBŲ PROBLEMA.....	33
2.2.1. Žmogaus garbės ir orumo apsaugos problema.....	33
2.2.2. Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos problema.....	37
2.2.3. Nepilnamečių piliečių dorovės apsaugos problema.....	41
2.2.4. Tautinės, religinės neapykantos bei diskriminacijos kurstymo problema.	45
2.2.5. Žodžio laisvės kontrolės elektroninėje žiniasklaidoje problema.....	50
3. ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS REGLAMENTAVIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMUOSE TEISĖS SPRAGOS BEI ATSKIRŲ TEISĖS NORMŲ TAIKYMO ASPEKTAI IR PROBLEMATIKA	54
3.1. INFORMACIJOS ŠALTINIO APSAUGOS PROBLEMA.....	54
3.2. LIETUVOS RESPUBLIKOS VISUOMENĖS INFORMAVIMO ĮSTATYMO NEATITIKIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAI	58
3.3. ATSKIRŲ TEISĖS NORMŲ TAIKYMO ASPEKTAI IR PROBLEMATIKA...	60
IŠVADOS.....	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	65

IVADAS

Aktualumas. Labai dažnai žmogaus teises mes suvokiame kaip tobulą sistemą, jas vertiname pagal įstatymus bei kitų norminių aktų formuluotes. Žmogaus teisių samprata neabejotinai yra dinamiška – istoriškai ji kito ir plėtėsi.

Žodžio (išraiškos) laisvės teisė yra neatsiejama nuo humanistinių žmonijos tradicijų. “Galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę ir pažiūras ir laisvai jas skleisti – būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti”¹. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Žodžio laisvė arba teisė laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus – tai demokratinės visuomenės gyvybės kraujas, vienas iš demokratijos pagrindų, kitų žmogaus teisių bei laisvių realizavimo prielaida. Ši laisvė taikytina ne tik tada, kai į ją palankiai žiūrima, bet ir tada, kai ji kažkam nepatinka ar piktina, bet tai būtina vardan pliuralizmo ir pakantumo, kitaip demokratinė visuomenė tiesiog pasmerkta žūti.

Tačiau ir demokratinėse visuomenėse yra aktualūs žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų klausimai. Ar gali būti supriešinta žodžio (išraiškos) laisvė su demokratinės visuomenės valdžios tikslais ir uždaviniais? Ar valstybės valdžia, norėdama įgyvendinti žmogaus teises bei visuomenės interesus, būtinai turi riboti kai kurias saviraiškos formas visuomenės informavimo srityje? Jeigu taip, tai kiek ir kokiomis aplinkybėmis?

Pažvelkime į šiandienos Lietuvą. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų sritis kelia gana daug klausimų. Vėl gi, tai yra suprantama, nes istoriškai ilgą žodžio laisvės teisinio reglamentavimo kelią, kurį senosios demokratijos šalys ėjo ištikus šimtmečius, mes skubame įveikti labai sparčiai. Todėl neretai mūsų žodžio laisvė supainiojama su piktnaudžiavimu ja. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų problemos aktualumą išryškina į Lietuvos gyvenimą besiskverbiantys nauji reiškiniai – naujos technologijos. Besivystant naujoms technologijoms, galimybės skleisti žodį tampa vis įvairesnės. Naujų technologijų pagalba žmogų kasdien pasiekia neribotas kiekis informacijos.

Šios srities teisinius santykius reglamentuojančiose teisės normose dėl minėtų pasikeitimų bei naujovių pasitaiko teisės spragų bei teisės normų kolizijų. Todėl realizuodamas žodžio laisvės teisę, kiekvienas žmogus – “plunksnos brolis” ar eilinis pilietis – neturėtų piktnaudžiauti šios srities teisinio reglamentavimo trūkumais: pasitaikančiomis teisės spragomis ar įstatymų kolizijomis. Viešai spaudoje, per radiją, televiziją ar elektroninėje erdvėje

¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas “Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuso 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkurso organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”//Valstybės Žinios.1995, Nr.34-847.

dėstydamas savo mintis jaustų didžiulę atsakomybę už pasakytus žodžius bei gerbtų kitų asmenų žmogiškąjį orumą, prigimtines teises, visuotinai priimtas moralės ir etikos normas.

Šiame darbe iškeliamos problemos, apibrėžiami išeities taškai, stengiantis juos susieti su galiojančiais teisės aktais bei vyraujančiomis moralės normomis. Tačiau, nors ir siekiant aprėpti kuo platesnį problemų spektrą, - vis dėlto nepretenduojama į visišką ir išsamų visų žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų aspektų išnagrinėjimą.

Žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų problemas analizavo senovės Atėnų filosofai Sokratas, Platonas "Dialogai", o taip pat filosofas B.Spinoza savo panteistinėje filosofijoje. Paminės I.Kanto teisės ir moralės santykio problemos sprendimo analizės. Nors dar neturime mokslinių monografių žodžio laisvės teisės klausimais, tačiau publikacijų galima rasti ir Lietuvos mokslinėje literatūroje. Iš šiandieninių lietuvių autorių tarpo išskirtini Mykolo Romerio universiteto Teisės filosofijos katedros profesoriaus S.Arlausko straipsnis "Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos" bei konferencijos medžiaga "Žodžio laisvės apsaugos principinės teisinės normos". Taip pat naudotasi knygoje "Turiningieji teisės pagrindai" aprašyta moraline situacija. Rašant darbą remtasi profesoriaus A.Vaišvilo straipsniais "Žmogaus teisės ir jų istorinė raida" bei "Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisinio personalizmo požiūriu". Pasinaudota A.Pumpučio straipsniu "Žmogaus teisių sistema". Rašant darbą remtasi L.Meškauskaitės knyga "Žiniasklaidos teisė". Taip pat remtasi P.Leono, P.Čepėno mintimis apie žodžio laisvę ir cenzūrą. Darbe naudoti V.Andriulio, E.Žiobienės, L.Tapino, V.Norvilienės, A.Dobrynino, D.Jočienės, A.Norkūno darbai. Užsienio šalių autorių M.I.Mann, A.Maslow, D.Feldman, J.D.Zelezny, C.Wilson, M.Bungle darbai.

Taip pat naudoti Lietuvos Respublikos teisės aktai, užsienio šalių teisės aktai, tarptautiniai teisės aktai, mokslinė literatūra.

Žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų problema analizuota ne vien teoriniu aspektu, bet ir remiantis gyvąja teise, t.y. teismų praktika, nes būtent konkrečiose bylose atsiskleidžia asmenų teisių gynimo bei atskirų teisės normų taikymo aspektai ir problematika. Ypač svarbūs yra Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriuose nagrinėjami žodžio (išraiškos) laisvės teisei svarbūs klausimai.

Tyrimo objektas – žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų teisinis reglamentavimas Lietuvoje.

Tyrimo dalykas – Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, Lietuvos teismų praktika, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, tarptautiniai teisės aktai, įvairių Europos šalių įstatymai, mokslinė bei kitokia literatūra.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti teisės aktus, reglamentuojančius žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribas demokratinėje visuomenėje, mokslinę bei kitokią literatūrą, nustatyti pagrindines šios teisės ribų teisinio reglamentavimo problemas ir pasiūlyti tų problemų sprendimo būdus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti ir įvertinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisės normas ir kitus teisės aktus, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus, Lietuvos teismų praktiką, tarptautinius teisės aktus, įvairių Europos šalių teisės aktus, mokslinę bei kitokią literatūrą, reglamentuojančius žodžio (išraiškos) laisvės teisę.

2. Išanalizuoti ir atskleisti žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų sampratą.

3. Remiantis teisės šaltinių analize, nustatyti Lietuvos Respublikos teisės aktuose esančias teisės spragas bei teisės normų kolizijas.

4. Apibendrinti atliktus tyrimus bei pateikti išvadas ir pasiūlymus dėl nustatytų ir įvertintų teisinių problemų sprendimų krypčių ir būdų.

Tyrimo metodai: išskeltiems darbo uždaviniams įgyvendinti, kompleksiskai panaudoti teoriniai ir empiriniai metodai. *Teoriniai tyrimo metodai* – lyginimo, lyginamasis istorinis, apibendrinimo metodai. *Empiriniai tyrimo metodai* – teisinių dokumentų analizės, kiekybinės ir kokybinės analizės metodai.

Pagrindinės sąvokos ir interpretacija. *Žmogaus teisės*² – viena iš esminių civilizacijos vertybių – laisvės, imunitetai ir privilegijos, kurių gali reikalauti žmogus “kaip savo teisės” kiekvienoje visuomenėje, kurioje jis gyvena, nepaisant to, ar nacionaliniai įstatymai jas garantuoja. Žmogaus teisės, kaip idėja, tapdamos socialine vertybe jungia savyje moralės ir teisės pradus. Kaip teigiama Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, “visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas kito atžvilgiu kaip broliai”³. Ši principinė nuostata pirmiausia orientuota į prigimtinį supratimą. Žmogaus teisės yra neatskiriamos nuo žmogaus asmenybės.

A.Pumputis teigia, jog žmogaus teisės yra prigimtinės teisės (teisė į gyvybę, į fizinį bei socialinį žmogaus saugumą ir kt.) Šių teisių sistema leidžia individui egzistuoti pačiu minimaliausiu lygiu. Kitaip tariant, pagrindinės žmogaus teisės yra minimalios individo egzistavimą palaikančios teisės⁴.

²A.Abramavičius,A.Andruškevičius,R.Bakševičienė/sud.J.Prapieštis. Namų advokatas. -Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P.1018.

³Vadapalas V.Tarptautinė teisė:pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius:Eugrimas,2003. P.179.

⁴ A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila /sud.A.Pumputis. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos Centras, 2002. P.16.

⁵Namų advokatas/J.Prapieštis ir kt.-Vilnius:VĮ Teisinės informacijos centras, 2002, P.1020.

*Žodžio laisvės teisė*⁵ – viena iš pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių. Tai Konstitucijoje įtvirtinta ir valstybės užtikrinta galimybė netrukdomai reikšti savo mintis, pažiūras, įsitikinimus viešai (žodžiu, raštu, pasinaudojant įvairiomis visuomenės informavimo priemonėmis) Žodžio laisvė įgyvendinama buityje, sakant kalbas susirinkimuose, mitinguose, kritikuojant valdžios įstaigų, pareigūnų darbą ir pan. Žodžio laisvė – viena iš politinio bei ideologinio pliuralizmo visuomenėje garantijų.

Profesorius S.Arlauskas teigia, jog žodžio laisvė – tai dvasinio bendravimo tarp žmonių laisvė. Žodžio laisvės teisė peržengia žmogaus biologines ribas. Kalbėdami apie žodžio laisvės teisę visų pirma turime omenyje, kad žmogui negali būti kliudoma reikšti savo mintis taip, kad kiti girdėtų. Galima sakyti, kad žodžio laisvė yra komunikacijos laisvė. Žodžio laisvė ne tiek biologinės saviraiškos būdas, kiek žmogaus siekimas tam tikros dvasinės satisfakcijos⁶.

D.Feldman teigia, jog žodžio laisvės teisė – tai viena pagrindinių asmens saviraiškos priemonių. Žodžio laisvė sudaro galimybę žmonėms bendrauti, pasikeisti nuomonėmis, diskutuoti įvairiais klausimais ir pan. Būtent idėjų sąveika leidžia išryškinti ir pasirinkti geriausią variantą bei optimalų rezultatą. Todėl žodžio laisvę galima laikyti priemone siekti kitų visuomenės gerovių, jos dėka užtikrinama nauda tiek atskiram individui, tiek visuomenei. Žodžio laisvė sudaro sąlygas politiniams debatams, be kurių neįsivaizduojama demokratija⁷.

Šiame darbe keliama **hipotezė**, jog sparčiai vystantis naujoms technologijoms, bei keičiantis žmonių moraliniams idealams, atsiranda žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų sampratos problema, o taip pat šią sritį reglamentuojančiose teisės normose atsiranda teisės spragos ir teisės normų kolizijos Lietuvoje.

Magistrinio darbo struktūra. Darbą sudaro turinys, įvadas, dėstomoji dalis suskirstyta į tris skyrius, išvados, siūlymai ir rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

⁵A. Abramavičius, A. Andruškevičius, R. Bakševičienė/sud. J. Prapiestis. Namų advokatas. -Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P.1020.

⁶Arlauskas S. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos//Jurisprudencija. 2001, Nr.19(11).P.141-160.

⁷Feldman D. Civil Liberties and Human rights in England and Wales. Clarendon Press, Oxford. 1993. P.547-551.

1. ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS VAIDMUO DEMOKRATINĖJE VISUOMENĖJE

1.1. Pagrindinės žmogaus teisės ir žodžio laisvė

1.1.1. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės vieta žmogaus teisių sistemoje

Žmogaus teisių koncepcija yra viena fundamentaliausių civilizuotos žmonijos kūrinų, darančių ypač didelį poveikį žmonijos raidai.

Žmogaus teisių istorija – tai pirmiausia organizuoto žmonių gynimosi nuo valdžios ir nuo privačių asmenų ar jų susivienijimų savivalės bei agresijos istorija. Tai laike trunkanti kova dėl žmogaus orumo, dėl žmogiškai vertingo gyvenimo, dėl galimybės gyventi visuomenėje ir saugiai joje jaustis⁸.

Žmogaus teisių ir laisvių problema atsirado kartu su humanistinėmis žmonijos tradicijomis, ji siekia tūkstantmečius⁹. Apie žmonių lygybę kalbėjo jau antikos filosofai, vėliau krikščionybės ideologai. Siekiant žmonių lygybės idėją paversti akcija, iškilo būtinybė ją įtvirtinti teisės aktuose. Žmogaus teisių atsiradimo istorijos pradžia siejama su įstatymų ir kodeksų priėmimu. Profesorius A.Vaišvila mini tokius įstatymus, kaip antikoje priimti Babilonijos Xamurapio įstatymai, Graikijos Solono įstatymai, vadinti “teisingais”, taip pat Romos teisė ir joje plėtota teisingumo koncepcija, kuri vėliau tapo Europos įstatymų metodologiniu pagrindu.¹⁰

Žmogaus teisių kodifikacijos pirmtake prof. A.Vaišvila laiko anglų Didžiąją laisvės chartiją, kurioje buvo suformuluoti teisėto valstybės įsikišimo į asmens gyvenimą principai. Chartijoje įkūnytos žmogaus teisių branginimo idėjos vėliau buvo plėtos daugelyje kitų tos šalies teisinių dokumentų, kurie šiandien sudaro Anglijos Konstituciją.¹¹

Svarbiais žmogaus teisių ginties požūriū Europoje laikytini ir trys Lietuvos Statutai: 1529, 1566, 1588 metų, kurie reiškė tų pačių Anglijos laisvės chartijos principų įtvirtinimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. “Tik tokioje valstybėje, kur visiems taikoma vienoda teisė, piliečiai gali būti vadinami laisvi”,- rašė 1572 metais Lietuvos teisininkas ir diplomatas A.Volanas savo knygoje “Apie politinę arba pilietinę laisvę”.¹²

⁸ A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila/sud.A.Pumputis.Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras,2002. P.95.

⁹ Leonas P. Teisės filosofijos istorija.-Vilnius,1995.P.68.

¹⁰ A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila/sud. A.Pumputis.Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, P.96 .

¹¹ Ten pat.P.96.

¹² Volanas A. Rinkiniai raštai.-Vilnius,1996.P.131.

XVI a. Lietuvos teisininkai ir politikai, teologai (A.Volanas, A.Rotundas, P.Skarga) teigė teisinio įstatymo viršenybę, kuriai turįs paklusti ir valdovas: "tegul valdo karalius, bet karaliaus tegul niekas nevaldo, tik vienas Dievas ir teisė".¹³

XVII a. buvo plačiai propaguojama teorija, grindusi pagrindinių žmogaus teisių į gyvybę, saugumą, laisvę, nuosavybę, neatimamumą ir šventumą. Šios teisės buvo paskelbtos egzistuojančiomis anksčiau negu valstybė ir nepriklausomai nuo valstybės. Valstybė esanti pašaukta tik saugoti šias teises.¹⁴

Ypač reikšmingas žmogaus teisėms buvo XVIII amžius. Jam buvo būdinga ne tik aktyvus humanistinių idėjų propagavimas, žmogaus orumo sąvokos formulavimas, bet ir norminis tų idėjų įtvirtinimas. Anglų kolonistai, remdamiesi prigimtinės teisės teorija, žmogaus teisių koncepciją plėtojo Naujajame pasaulyje. Pirmąja modernia žmogaus teisių kodifikacija laikoma Virdžinijos valstijos teisių deklaracija, kuri tapo pavyzdžiu formuluojant kitas Amerikos valstijų konstitucijas. Lemiamos reikšmės juridizuojant žmogaus teises ir saugą turėjo JAV nepriklausomybės deklaracija, JAV teisių bilis, minėta Virdžinijos valstybės konstitucija bei Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, tapusi žymiu dokumentu pripažįstant ir įstatymiškai įtvirtinant žmogaus teises.¹⁵

XIX a. ne tik buvo toliau įgyvendinama žmogaus teisių idėja nacionalinės teisės lygmeniu, bet ir imta derinti tarptautines pastangas žmogaus teisėms ginti. Valstybės ėmė kartu veikti už atskirų tautų ir religinių susivienijimų teises. XIX a. pabaigoje Šveicarijos visuomeninių organizacijų iniciatyva prasidėjo kompanija, siekianti humanizuoti karo vedimo įstatymus. Tai leido sukurti Tarptautinę Raudonojo Kryžiaus Organizaciją, priimti tarptautines konvencijas, ginančias karo dalyvių teises.¹⁶

Pati formuluotė "žmogaus teisės" tapo tarptautine ir visuotinai priimta nuo 1945 m., kai buvo priimti Suvienytųjų Tautų Organizacijos įstatai. Šios organizacijos praktikoje ši formuluotė pakeitė terminą "prigimtinės teisės".¹⁷

Tarptautinė teisėkūra žmogaus teisių srityje kokybiškai naują raidą įgijo tik XX a. antrojoje pusėje. 1948 m. gruodžio 10 d. SNO Generalinės Asamblėjos paskelbta Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija padėjo pagrindus tikėjimui žmogaus teisėmis, jų tolesnei juridizacijai, internacionalizacijai ir įgyvendinimui.¹⁸ Buvo visuotinai suvokta, jog negerbiant žmogaus teisių neįmanoma taika žemėje, laisvė ir teisingumas, normali asmenybės raida.

^{13A.} A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila/sud.A.Pumputis.Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras,2002. P.97.

¹⁴Ten pat.P.98.

¹⁵Ten pat.P.98.

¹⁶Ten pat.P.99.

¹⁷Ten pat.P.99.

¹⁸Ten pat.P.99.

Kalbant apie žmogaus teises, būtina gerai suvokti pačią žmogaus teisių prigimtį, jų formavimąsi bei sistemą. Žmogaus teisių samprata istorijos raidoje kito ir plėtėsi. Gana dažnai žmogaus teisės yra suvokiamos kaip tobula sistema. Jos vertinamos tik pagal įstatymus bei kitų norminių aktų formuluotes. Tuo tarpu dažniausiai visiškai neįvertiname individo poreikių, visuomenės technologinės aplinkos ir kt. Tai labai svarbios aplinkybės, turinčios įtakos žmogaus teisių sistemai bei jų realizavimo lygiui¹⁹.

Kokiais kriterijais remiantis buvo kuriama žmogaus teisių sistema? Pacituosime A.Pumpučio nuomonę, kurioje teigiama, jog “individo poreikiai yra realiausias kriterijus kuriant žmogaus teisių sistemą. Poreikis apibrėžiamas troškimų, kuriuos suponuoja socialinės prielaidos visuma.”²⁰ Poreikis išreiškiamas siekais, kurie parodo konkrečius individo patenkinimo būdus. Tačiau poreikis nėra tas pat kas noras ar pageidavimas. Mūsų noras ne visada gali būti nulemtas poreikių, nes mes dažnai galime norėti to, ko mums nereikia.

Daugumą poreikių žmogus gali įgyvendinti tik gyvendamas visuomenėje. Todėl apibrėžiant poreikį, galime paaiškinti ir žmogaus siekį gyventi visuomenėje.²¹

Anot A.Pumpučio, “kiekvienoje demokratinėje visuomenėje reiškiasi tarsi apibendrintas individo poreikio lygis, siekiant užtikrinti pusiausvyrą tarp individo ir visuomenės interesų. Jeigu pagrindiniai poreikiai netenkinami, prasideda dezintegracija (tiek individuali, tiek kolektyvinė, arba socialinė). Socialinė dezintegracija yra nepakankamas žmogaus poreikių tenkinimo tam tikroje istorinėje situacijoje indikatorius”²².

Tačiau žmogaus poreikiai nėra vienodo svarbumo. Vieniems asmenims pagrindiniai yra materialiniai poreikiai. Kiti – išskiria dvasinius poreikius. Taip pat vieni poreikiai gali virsti kitais, pavyzdžiui, psichologiniai poreikiai gali virsti fiziniiais. Tačiau, kaip bedėliotume, pagrindiniai žmogaus poreikiai yra tarpusavyje labai glaudžiai susieti. “Poreikių sistema gali būti gana skirtinga – priklauso nuo istorinės raidos etapo ar net nuo geografinių sąlygų. Bet kokių reiškinių tipologija priklauso nuo siekio pabrėžti vienus ar kitus klasifikuojamų reiškinių požymius. Nuo šio siekio priklauso ir klasifikavimo kriterijaus parinkimas”²³.

A.Maslow²⁴ žmogaus poreikius pagal jų svarbą skirsto į penkis lygius. Pirmame lygyje, anot psichologo, yra fiziologiniai poreikiai, antrame – saugumo, trečiame – meilės, ketvirtame –

¹⁹ A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila/sud.A.Pumputis.Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras,2002. P.11.

²⁰Ten pat.P.11.

²¹Mann M.I. The Sources of Social Power. Cambridge University Press, 1986. P.14.

²² A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila/sud.A.Pumputis. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. P.12 .

²³Ten pat.P.12.

²⁴Wilson C.New Pathways in Psychology Maslow and the Post-Freudian Revolution.London,1972.P.163.

pagarbos, penktame – saviraiškos poreikiai. Patenkinus vienus poreikius, formuojasi kiti.

M.Bunge'as skirsto žmogaus poreikius į fizinius ir intelektualinius²⁵.

Jeigu žmogaus teisių formavimosi pagrindas yra poreikis, tai žmogaus teisių sistema nulemia poreikių sistema. A.Pumputis pirmojo lygio žmogaus teisėms priskiria šias teises: teisę į gyvybę, teisę į asmens saugumą, teisę į darbą, teisę į socialinį saugumą, teisę į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą, teisę į poilsį ir laisvalaikį, vaikų teisių apsaugą, teisę į mokslą, teisę į nuosavybę. Šios paminėtos teisės leidžia patenkinti individui savo gyvybinius poreikius. Anot A.Pumpučio, "pirmojo lygio pagrindinės žmogaus teisės yra minimalios individo egzistavimą palaikančios teisės."²⁶

A.Pumputis teigia, jog "besivystant visuomenei, formuojasi aukštesnio lygio poreikiai ir jų pagrindu atsiranda antrojo lygio žmogaus teisės."²⁷ Antrojo lygio teisėms A.Pumputis priskiria šias žmogaus teises: teisę į laisvę, teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą, teisę į minties, sąžinės, religijos, spaudos ir kt. laisvę, susirinkimų, sąjungų, asociacijų laisvę, teisę į lygybę, teisę į santuoką, teisę į pilietybę, teisę dalyvauti valdant savo šalį. "Žmogaus teisės gali būti suvokiamos tik analizuojant ekonominę, politinę bei technologinę aplinką. Šių veiksmų veikiami formuojasi žmogiškieji poreikiai, nuo kurių tiesiogiai priklauso žmogaus teisių lygis bei turinys".²⁸

Anot prof. S.Arlausko, žmogaus teisių prigimtis geriausiai suvokiama apibrėžiant "egzistencinius žmogaus tikslus" – "geros būties žmogaus autonomijos forma". Tai būtų tikslai: gyventi, būti sveikam, gyventi saugiai, bendrauti, dirbti, ilsėtis, mokytis, mylėti, kurti šeimą ir kiti tikslai. Čia paminėtų ir nepaminėtų egzistencinių tikslų pagrindu formavosi žmogaus teisės. Pavyzdžiui, tikslo gyventi pagrindu susiformavo teisė į gyvybę, tikslo būti sveikam pagrindu – teisė į sveikatos apsaugą, gyventi saugiai – teisė į asmens saugumą ir kt. Vienas iš egzistencinių tikslų yra bendrauti, laisvai formuoti savo nuomonę ir pažiūras ir laisvai jas skleisti. Šio tikslo pagrindu susiformavo žodžio laisvės teisė.

Kalbėdami apie žmogaus teisių prigimtį bei formavimąsi pacituosime prof.A.Vaišvilo nuomonę. Prof.A.Vaišvila teigia, jog pastaruoju metu tapo populiariu teises skirstyti pagal laiką ir turinį. Šis skirstymas atspindi istorinį žmogaus teisių raidos nuoseklumą. Žmogaus teisės pagal jų istorinę raidą skirstomos į tris "kartas". Pirmosios kartos žmogaus teisėms autorius priskiria pilietines ir politines teises, pirmą kartą įtvirtintas, kaip jau minėjome, XVII amžiuje, o jų ištakos siekia dar senesnius laikus.²⁹ Pirmiausiai jos buvo suformuluotos minėtoje prancūzų

²⁵Bunge M.Treatise on basic Philosophy:The Good the Right.Netherlands,1989.P.285-315.

²⁶ A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila/sud.A.Pumputis.Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. P.16 .

²⁷Ten pat.P.17.

²⁸Ten pat P.19 .

²⁹Ten pat..P.103

Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje ir Amerikos teisių bilyje. Jos garantavo laisvą asmenybės plėtrą ir neliečiamumą, saugojo ją nuo nepageidautinų valstybinės valdžios varžymų ir ribojimų. Šių teisių įgyvendinimas nepriklausė nuo valstybės išteklių, socialinio – ekonominio šalies išsivystymo lygio. Šios rūšies teisių sąrašė prioritetas buvo teikiamas civilinėms, politinėms teisėms, manant, kad asmuo, netapęs piliečiu, politiškai aktyvia ir organizuota asmenybe, negali įgyvendinti visų savo teisių. Prof.A.Vaišvila pateikia tokį pagrindinių žmogaus teisių katalogą. **Politinės teisės:** rinkimų teisė; teisė į referendumą; peticijų teisė; žodžio ir spaudos laisvė; sąjungų ir susivienijimų laisvė; susirinkimų laisvė. **Pilietinės teisės:** teisė gyventi; teisė į žmogaus orumą; teisė į laisvę ir lygybę; teisė ginti savo garbę ir reputaciją; teisė į teisingą, nepriklausomą, kompetentingą, nešališką viešąjį teismą; teisė laisvai judėti ir pasirinkti gyvenamąją vietą; teisė į pilietybę, teisė palikti bet kurią šalį, taip pat ir savąją, ir grįžti į ją; teisė į asmens neliečiamybę, apimanti ir laisvę nuo savavališko arešto arba sulaikymo; teisė ieškoti prieglobsčio kitoje šalyje nuo persekiojimo ir naudotis tokiu prieglobsčiu; teisė į būsto neliečiamybę; teisė į slaptą susirašinėjimą; teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę; teisė sudaryti santuoką, auklėti vaikus; teisė į laisvę nuo savavališko kišimosi į asmeninį ir šeimos gyvenimą; teisė į veiksmingą pažeistų teisių, įtvirtintų konstitucijoje arba įstatyme, atkūrimą ir kitos teisės. Šių teisių valstybė asmeniui nesuteikia, o tik yra įpareigota jas saugoti ir garantuoti. Jas turi visi žmonės, neatsižvelgiant į tai, kokioje šalyje jie gyventų, kokią pilietybę jie beturėtų ar išvis jos neturėtų. Šios pilietinės teisės buvo įtvirtintos Visuotinėje Žmogaus Teisių Deklaracijoje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje bei jos papildomame protokole.

Antroji karta – socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės, imtos įtvirtinti konstitucijose bei Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencijose po Pirmojo pasaulinio karo. Ir trečioji karta, kuri kaip visuma pradėta propaguoti XX amžiaus 9-ame dešimtmetyje ir kuri apima, pavyzdžiui, teisę į taiką, teisę į apsisprendimą, teisę į sveiką ir švarią aplinką ir kt.³⁰

Atskiros valstybės pirmenybę teikia skirtingoms teisių kategorijoms. Pavyzdžiui, Vakarų valstybės kaip svarbiausias pabrėžia pilietines ir politines žmogaus teises. Tuo tarpu dauguma besivystančių šalių, pavyzdžiui Afrikos šalys, arabų valstybės ir Azijos šalys, yra linkusios sutelkti dėmesį į savo skurdo bei ekonominės raidos problemas. Daugumą Afrikos šalių valdo represiniai režimai, o visuotinio neraštingumo žemyne sąlygomis, žmonėms pirmiausiai rūpi patenkinti savo gyvybinius poreikius, o ne ginti savo pilietines teises ir naudotis žodžio laisve, t.y. pabrėžiamas socialinių-ekonominių teisių prioritetas.

³⁰ A.Pumputis, A.Paksas, A.Vaišvila/sud.A.Pumputis. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. P.105 .

Apibendrinsime žmogaus teisių sistemos analizę. Prof.S.Arlauskas siūlo žmogaus teisių prigimtį vertinti siejant jas su “egzistensiniais žmogaus tikslais”- “geros būties žmogaus autonomijos forma”.

Autorius A.Pumputis teigia, jog žodžio laisvės teisė, remiantis žmogaus poreikių tipologija, priskiriama antrojo, aukštesniojo lygio žmogaus teisėms. Antrojo lygio žmogaus teisės atsiranda, kai realizuojamos pirmojo lygio žmogaus teisės, leidžiančios individui patenkinti savo gyvybinius poreikius.

Pagal istorinį žmogaus teisių susiformavimą, anot prof. A.Vaišvilo, žodžio laisvės teisė patenka į pirmosios kartos žmogaus teisių katalogą.

1.1.2. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės sąvoka, tikslai ir svarba

Žodžio laisvė – tai Konstitucijoje įtvirtinta ir valstybės užtikrinta galimybė netrukdomai reikšti savo mintis, pažiūras, įsitikinimus, viešai - žodžiu, raštu, pasinaudojant įvairiomis visuomenės informavimo priemonėmis, įskaitant internetą, skaitmenines technologijas, naudojant įvairias meninės išraiškos priemones.

Žodžio laisvė įgyvendinama buityje, sakant kalbas susirinkimuose, mitinguose, kritikuojuant valdžios įstaigų, pareigūnų darbą ir pan. Žodžio laisvė – viena iš politinio bei ideologinio pliuralizmo visuomenėje garantijų.

Teisinėje literatūroje sutinkama sąvoka *saviraiškos laisvė* apibūdina vieną iš pagrindinių žmogaus teisių, deklaruotą 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje, vėliau reglamentuotą 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje bei įtvirtintą Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje. Taip pat ši laisvė vadinama *žodžio laisve*. Ji kilo būtent iš teisės reikšti skirtingas nuomones, iš pradžių religinio, vėliau politinio pobūdžio. Tačiau “tarp šių teisių nederėtų dėti lygybės ženklą, nes žodžio laisvė ir yra vienas iš svarbiausių saviraiškos laisvės elementų, tačiau ji negali būti tapatinama su saviraiškos laisve. Pastaroji sąvoka yra žymiai platesnė ir iš esmės apima visas žmogaus gyvenimo sritis”³¹. Žmogaus saviraiška pasireiškia visose gyvenimo srityse. Žmogus gali išreikšti save tiek darbinėje veikloje, tiek kūryboje ar sporte, tiek ir buityje. Žmogaus apranga, šukuosena, elgesio manieros taip pat gali būti vertintini kaip tam tikra saviraiška.

³¹Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė.-Vilnius:Teisinės informacijos centras,2004. P.57.

Žodžio laisvę prof. S.Arlauskas įvardija kaip komunikacijos laisvę. Jis teigia, jog žodžio laisvės teisė peržengia žmogaus biologines ribas. Juk kalbėdami apie žodžio laisvės teisę visų pirma turime omenyje, kad žmogui negali būti kliudoma reikšti savo mintis taip, kad kiti girdėtų. Žodžio laisvė – tai visų pirma dvasinio bendravimo tarp žmonių laisvė. Vadinasi, žodžio laisvė ne tiek biologinės saviraiškos būdas, kiek žmogaus siekimas tam tikros dvasinės satisfakcijos³².

Kam demokratinėje visuomenėje reikalinga žodžio laisvė? Kam tiek daug dėmesio jai skiriama tarptautiniuose dokumentuose, nacionaliniuose teisės aktuose?

Amerikiečių teisininkų asociacija “Konceptualiam pranešime apie visuomenės informavimo priemonių teises” nurodė šiuos pagrindinius žodžio laisvės demokratinėje visuomenėje tikslus:” 1) tiesos nustatymas; 2) visuomenės demokratinio valdymo įtvirtinimas; 3) galimybė nekonfliktiškai spręsti ginčus; 4) būdas kiekvienam asmeniui save realizuoti kaip visuomenės narį.”³³

D.Feldmanas taip pat nurodo keturias pagrindines priežastis, dėl kurių žodžio laisvė yra ypač svarbi kiekvienam žmogui atskirai bei visai visuomenei, tik jas formuluoja kiek kitaip: 1) tai yra viena pagrindinių asmens saviraiškos priemonių; 2) žodžio laisvė sudaro galimybę žmonėms bendrauti, pasikeisti nuomonėmis, diskutuoti įvairiais klausimais ir pan. Būtent idėjų sąveika leidžia išryškinti ir pasirinkti geriausią variantą bei optimalų rezultatą. Todėl žodžio laisvę galima laikyti priemone siekti kitų visuomenės gerovių, jos dėka užtikrinama nauda tiek atskiram individui, tiek visuomenei; 3) žodžio laisvė sudaro sąlygas politiniams debatams, be kurių neįsivaizduojama demokratija. Naudodamasis žodžio laisve kiekvienas asmuo gali išsakyti savo nuomonę įvairiais politiniais klausimais, palaikyti vieną ar kitą politinę srovę ir realizuoti savo politines teises bei laisves. Šiuo atveju žodžio laisvė tarnauja kaip viena esminių priemonių, užtikrinančių demokratinę šalies santvarką; 4) žodžio laisvė padeda visoms meno ir mokslo išraiškoms. D.Feldmano nuomone, žodžio laisvės svarbą įrodančios priežastys yra paremtos tokiomis vertybėmis: asmens individualumu bei jo autonomija, tiesa ir demokratija³⁴.

J.D.Zelezny žodžio laisvės tikslus klasifikuoja į dvi grupes: 1) socialinių tikslų grupę; 2) individualinių tikslų grupę. Socialiniai tikslai – tai tiesos atskleidimas, dalyvavimas demokratiname procese, valdžios savivalės ribojimas, socialinio stabilumo siekimas. Individualinio tikslo esmę J.D.Zelezny nusako taip:”Teorija teigia, kad kalbėjimo ir minties laisvė tuo pat metu yra asmenybės prigimties ir orumo dalys, ir kad moraliai žmonės privalo būti laisvi tam, kad atskleistų savo prigimtį, kad išreikštų savo žmogiškos būties unikalias

³²Arlauskas S. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos//Jurisprudencija.2001,Nr.19(11).P.142.

³³Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė.-Vilnius:Teisės informacijos centras,2004.P.68.

³⁴Feldman D. Civil Liberties and Human rights in England and Wales. Clarendon Press,Oxford.1993.P.547-551.

charakteristikas”³⁵. Prof. S.Arlauskas apibūdina šią klasifikaciją teigdamas, jog demokratinio valdymo įtvirtinimas, dalyvavimas demokratiname procese, valdžios savivalės ribojimas-tai tikslai, kurie pasiekiami pasitelkus esamos politinės konjunktūros kritiką ir naujų politinių idėjų propagandą. Nekonfliktinis ginčų sprendimas rungiantis idėjoms, vienoms idėjoms civilizuotai kritikuojant kitas, be abejo, padeda įtvirtinti socialinį stabilumą. Visa tai susiję su tiesos siekimu. Tai tiesos siekimo variacijos įvairiose gyvenimo srityse. Nors asmens savirealizacijos tikslas yra minimas kaip vienas tarp daugelio žodžio laisvės tikslų, reikėtų pabrėžti, kad šis tikslas yra visų žodžio laisvės socialinių tikslų “nenuilstantis palydovas”, teigia prof.S.Arlauskas. Be tam tikro socialinio tikslo, be tikslo pasiekti tiesą, žodžio laisvė suponuoja, J.D.Zelezny žodžiais tariant, asmens savirealizacijos siekį, kuris yra moralinės satisfakcijos, gėrio siekimas³⁶.

1.1.3. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės vaidmuo formuojant demokratinę visuomenę

“Galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę ir pažiūras ir laisvai jas skleisti – būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti”³⁷. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, teigiama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje.

Žodžio laisvė arba teisė laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus – tai demokratinės visuomenės gyvybės kraujas, vienas iš demokratijos pagrindų, kitų žmogaus teisių bei laisvių realizavimo prielaida. Ši laisvė taikytina ne tik tada, kai į ją palankiai žiūrima, bet ir tada, kai ji kažkam nepatinka ar piktina, bet tai būtina vardan pliuralizmo ir pakantumo, kitaip demokratinė visuomenė tiesiog pasmerkta žūti. Demokratija priklauso nuo žmonių įgytų žinių- kuo daugiau jie turi informacijos, tuo aktyviau gali dalyvauti savo šalies gyvenime. Todėl svarbus vaidmuo tenka žiniasklaidai: spaudai, radijui, televizijai. Naudodamasis žiniasklaida, žmogus gali paskleisti savo mintis plačiajai visuomenei.

Be žodžio laisvės negali būti spaudos laisvės. Ir atvirkščiai: be spaudos laisvės nėra žodžio laisvės. Nedemokratinėse šalyse žodžio ir spaudos laisvė yra varžoma arba, tiksliau, ši laisvė visai neegzistuoja. Kodėl? Prisiminkime Napoleono žodžius, pasakytus dar XIX a. pradžioje, jog “atleidęs spaudai pavadi, jis nei trijų mėnesių neišbūsiąs valdžioje”.

³⁵Zelesny J.D.Communications Law:Liberties,Restraints and Modern Media.2ndEd.California State Universities Fresno.-Wadsworth Publishing Company.1997.P.32-34.

³⁶Arlauskas S.Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos//Jurisprudencija.2001,Nr.19(11).P.146.

³⁷Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas “Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuso 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkurso organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”//Valstybės žinios.1995, Nr.34-847.

Nedemokratinėse šalyse laisvas žodis yra persekiojamas, žiniasklaida kruopščiai kontroliuojama ir cenzūruojama, o disidentai sodinami į kalėjimus. Ir dabar, įvairiose nedemokratinėse pasaulio valstybėse, tūkstančiai žmonių dėl savo laisvai reiškiamų įsitikinimų yra areštuojami, sodinami į kalėjimus, tremiami, žudomi ar dingsta be žinios. Lietuvos žmonės tai patyrė sovietinės okupacijos metais. 1992 metais priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija skelbia: “Žmogus turi turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai”³⁸.

Tačiau šiandien paaiškėja, jog ir mūsų demokratinėje valstybėje egzistuoja žodžio laisvės teisės problema – su laisvąja spauda kovoja “naujieji verslo ir politikos veikėjai.” Šią problemą paanalizuosime pateikdami žurnalisto Vlodo Vaicekausko pastebėjimus. “Naujieji verslo, politikos, teisėtvarkos lietuviai tampa savotiškais cenzoriais, kurie ieškiniais redakcijoms nurodinėja, ką galima apie juos rašyti ir ko negalima. (...) Redakcijos priverstos samdytis patikimus advokatus, lietuvių kalbos ekspertus, etikos specialistus, kad įrodytų naujųjų lietuvių ieškinių absurdiškumą”, – teigia žurnalistas Vladas Vaicekuskas. Straipsnyje nuogąstaujama, jog verslo ir politikos bosai nusiperka radijo, televizijos stotis. Negaili kelių dešimčių milijonų, kad nupirktų nepriklausomos spaudos leidinius.”³⁹ Mes privalome tikėti profesionalios nuomonės skleidėju, tikėdami jo kompetencija, sukaupia gausia informacija bei perprastu dalyku. Tačiau skaitydami šiuos pastebėjimus negalime likti abejingais ir pritariame žurnalistui Vladui Vaicekuskui, jog “gal dar galima sustabdyti laisvosios spaudos naikimo vaju – Žurnalistų sąjungai, spaudos kontrolieriui, pasitelkus mokslo žmones, kruopščiai ištirti laisvos spaudos puolimo ir naikimo priežastis ir jas viešai parodyti visuomenei.”⁴⁰ Kalbama ne apie pavienius atvejus, o apie vis stiprėjantį masinį ekonominį, finansinį puolimą, virstantį besikuriančia sistema, kuri nori ne tik užvaldyti visą dabartinę politinę ir vykdomąją valdžią, bet ir laisvąją spaudą. V.Vaicekuskas teigia, jog spauda, kuri visais atgautos nepriklausomybės metais atliko ir vis dar atlieka valdžios kontrolės funkciją, bet greitai gins vien verslo, politikos, “korumpuotų grupuočių interesus, jų garbę ir orumą. Lietuvos eilinis pilietis, valdžios ir naujųjų lietuvių pažemintas, nebeturės kur kreiptis.”⁴¹

Tai tik viena žurnalistinė nuomonė, signalas į mūsų visuomenėje atsiradusią ir bręstančią žodžio laisvės problemą. Norėtusi tikėti, jog pilietinė visuomenė yra pajėgi slopinti neigiamus

³⁸Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios.1992,Nr.33-1014(1).

³⁹Vaicekuskas V. Naujas kovos būdas su spauda//Respublika,2007 sp.24, Nr.244.

⁴⁰Ten pat.

⁴¹Ten pat.

procesus, besiplėtojančius žiniasklaidoje, ir priversti visuomenės informavimo priemones tarnauti ne vien siauriems komerciniams ar politiniams tikslams, bet ir visai visuomenei, jos progresui. Žodžio laisvė privalo tarnauti kaip viena esminių priemonių, formuojant demokratinę visuomenę bei užtikrinant demokratinę šalies santvarką.

1.2. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės raida

1.2.1. Senovės mąstytojų žodžio (išraiškos) laisvės teisės samprata ir šios laisvės ribos

Žodžio laisvės, teisės viešai reikšti mintis žmonės siekė jau senuosiuose amžiuose. Dar VI a. pr. Kr. Elėjiečių atstovas Protagoras manė, kad kiekviena nuomonė yra tiesa⁴².

Jo amžininkas Gorgijas skelbė priešingas pažiūras ir teigė, kad “kiekviena nuomonė yra klaidinga, nes iš tikrųjų niekas nesti, o jei kas ir būtų, tai būtų nepasiekiamas žmogaus žiniai. Kiekvienas vaizduoja sau tiesą, kaip jam naudingiau, ir kitiems primeta ją savo iškalbingumu”⁴³.

Senovės Atėnų filosofai kvietė žmones atvirai pasisakyti apie vyriausybės politiką, patiems spręsti, kuri valdžia yra gera ir kuri bloga. Sokratas ir vėliau Platonas savo filosofiją grindė tikėjimu, kad tiesa geriausiai pasiekama proceso, kurį jie vadino dialektika, metu: atkakliuose ginčuose, plačiose diskusijose, kuriose nenutylimas nė vienas faktas, nė vienas argumentas. Todėl valstybė turinti garantuoti žodžio laisvę.

Įgyvendinant žodžio laisvės teisę, labai svarbi yra gėrio intencija. Kalbos, anot Platono “turi būti gražios ir kilnios, kuriose įtemptai visokiais būdais ieškome tiesos tik dėl pažinimo ir kurios neturi nieko bendra su pasipūtėliškomis kalbomis dėl tuščios garbės ar rungtyniaujant teismuose ir kasdieniniame gyvenime”⁴⁴. Natūralu, kad šis filosofo reikalavimas žodžio laisvės teisės įgyvendinimo metu turi dominuoti. Taip pat Platonas pastebėjo, kad visa, kas peržengia saiką, yra linkę virsti priešybe. Per didelė laisvė ne tik atskirą žmogų, bet ir visą valstybę atvedanti į vergiją. Filosofų pastangomis senovės Atėnuose žmonėms pavyko tam tikram, nelabai ilgam laikui išsikovoti žodžio laisvę: jie galėjo laisvai kritikuoti savo valdovus, reikšti nuomonę dėl politikos, valdžios bei religijos.

Anglijos filosofas Dž.Lokas pirmasis iškėlė tikybos laisvės idėją. Jis parašė laišką apie tolerantiškumą tikybos dalykuose ir karaliui Vilhelmui išleidus aktą, kuriuo buvo paskelbta tikybos laisvė, Dž.Lokas pagarsino savo kūrinių anglų kalba. Tai buvo pirmasis bandymas mokliškai pagrįsti asmens nuomonės reiškimo tikybos srityje laisvę. Kaip pastebi P.Leonas, tokie Dž.Loko samprotavimai, kad tikybos dalykuose reikalingas tolerantiškumas, dabar atrodo labai paprasti, bet tais laikais jie buvo labai reikalingi ir įrodė, kad vidiniai įsitikinimai negali būti prievartiniai⁴⁵.

Tikybos laisvės principą gynė ir B.Spinoza savo teologiniame traktate. Filosofas teigia, jog “žiauriausias valdymas esti ten, kur nuomonės, toji neatimama kiekvieno teisė, yra

⁴²Leonas P.Teisės filosofijos istorija.-Vilnius,1995.P.68.

⁴³Ten pat. P.68.

⁴⁴Platonas. Valstybė.-Vilnius:Mintis,1981.P.228.

⁴⁵Leonas P.Teisės filosofijos istorija.-Vilnius,1995.P.159.

pripažįstamos nusikalstamais darbais [...]. Jei niekas negali atsisakyti nuo savo laisvės svarstyti ir mąstyti, jei kiekvienas yra savo įsitikinimų viešpats – pagal didįjį gamtos įstatymą – tai valstybėje negalima reikalauti, kad žmogus kalbėtų taip, kaip patinka valstybės viršininkui, jei nenorima nuvesti valstybę pražūtin. Netiesa, neva galima pasiekti tai, kad visi kalbėtų, kas kaip įsakyta. Atvirksčiai, kuo labiau imamasi atimti iš žmonių žodžio laisvę, tuo atkakliau jie gina ją”, - rašė B.Spinoza svarbiausiame savo veikale “Etika, išdėstyta geometriniu būdu”⁴⁶.

1.2.2. Žodžio (išraiškos) laisvės teisė šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse

Pirmuoju pasaulyje rašytiniu įstatymu, įtvirtinusi nuomonių reiškimo laisvę, laikomas Švedijos parlamento nario A.Chidenijaus iniciatyva 1766 metais priimtas Spaudos laisvės įstatymas. Dėl šios priežasties daugelis Švediją vadina pirmąja pasaulyje šalimi, kurioje įstatymiškai buvo įtvirtinta žodžio laisvė. Šiame įstatyme egzistavo nuostatos, nustatančios teisę į viešuosius dokumentus. Tačiau 1772 metais, įvykus valstybės perversmui, žodžio laisvė Švedijoje buvo panaikinta ir kitas spaudos laisvės įstatymas priimtas tik 1812 metais. Šiuo metu šioje šalyje veikia 1949 metais priimtas Spaudos laisvės įstatymas ir konstitucinis Žodžio laisvės įstatymas, priimtas 1991 metais. Švedijos pavyzdžiu panašus įstatymas 1951 metais buvo priimtas Suomijoje, o 1977 metais – Danijoje. Norvegijoje šios teisės pradžia galima laikyti 1845 metais⁴⁷.

Anglijoje žodžio laisvei garantuoti 1694 metais įstatymu buvo panaikintas įvairių leidinių licenzijavimas. Kadangi Anglija neturi rašytinės konstitucijos, vadinasi, negali būti ir konstitucinių žodžio laisvės garantijų. Anglijoje žodžio laisvės ribojimas yra reglamentuojamas precedentinės teisės, taip pat gali būti nustatytas parlamento. Parlamento prioriteto doktrina reiškia, kad teismai negali panaikinti parlamento priimtų aktų, išskyrus tuos atvejus, kai jie prieštarauja Europos Bendrijos teisei. Anglijoje iki šiol visuomenės informavimo priemonių skelbiama informacija yra kontroliuojama pagal Laikraščių leidėjų asociacijos ir Laikraščių bendrijos kartu paruoštą kodeksą, kuris numato profesinius ir etikos standartus tiek žurnalistams, tiek redaktoriams. Šioje šalyje taip pat yra įkurta skundų dėl publikacijų laikraščiuose komisija, kuri nagrinėja skundus dėl kodekso pažeidimų⁴⁸.

Prancūzijoje kiekvieno piliečio teisė turėti ir reikšti savo nuomonę buvo įtvirtinta “Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje”, kurią Steigiamasis susirinkimas priėmė 1789 metų

⁴⁶ Leonas P. Teisės filosofijos istorija.-Vilnius,1995.P.166-167.

⁴⁷ A.Abramavičius,A.Andruškevičius,R.Bakševičienė/sud.J.Prapiestis.Namų advokatas.-Vilnius:VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P.760-761.

⁴⁸ Feldman D.Civil Liberties and Human rights in England and Wales.Clarendon press.Oxford,1993.P.595.

rugpjūčio 26 dieną. Deklaracijoje yra skelbiama, jog laisvas pasikeitimas nuomonėmis ir mintimis, tai yra viena iš svarbiausių žmogaus teisių, ir kiekvienas pilietis gali laisvai kalbėti, rašyti ir publikuoti tuo nepiktnaudžiaudamas ir atsakydamas tais atvejais, kuriuos numato įstatymas. Ši žodžio laisvės nuostata tapo konstitucine norma, kai 1791 metų rugsėjo 3 dieną buvo įtraukta į Prancūzijos konstitucijos tekstą. Naujoje 1958 metų Prancūzijos konstitucijoje Deklaracijos 11 straipsnis yra įtrauktas į Preamble ir skelbia: laisvas keitimasis mintimis ir nuomonėmis yra viena iš svarbiausių žmogaus teisių. Visi žmonės gali laisvai kalbėti, rašyti ir publikuoti su ta sąlyga, kad jie atsakys už bet kokį piktnaudžiavimą šia laisve įstatymų nustatytais atvejais.

Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresas 1789 metų rugsėjo 25 dieną pradėjo svarstyti pirmąją Teisių Bilio pataisą, draudžiančią Kongresui leisti įstatymus, ribojančius žodžio laisvę. Šią pataisą 1791 metais gruodžio 15 dieną ratifikavo vienuolika iš keturiolikos valstijų. Trys likusios valstijos Teisių Bilį ratifikavo po 150 metų. Svarbiu žmogaus teisių plėtros įvykiu laikomas ir JAV prezidento F.Roosevelto 1941 m. žmogaus teisių ir laisvių suskirstymas į žodžio ir nuomonių reiškimo laisvę, tikėjimo laisvę, laisvę nuo skurdo ir baimės. Šios laisvės ir jų garantavimas tapo JAV politinės ir socialinės veiklos tikslu⁴⁹. Jungtinėse Amerikos Valstijose laikomasi nuomonės, kurią suformavo JAV Aukščiausias Teismas, kad labiausiai ginama yra politinė kalba. Tam tikrais atvejais Jungtinėse Valstijose žodžio laisvė yra visiškai neginama. Pavyzdžiui, kai ji naudojama nusikalstamais tikslais, įžeidžia žmogų ir pan.

Apibendrinant, galime teigti, jog Švedija, Anglija, Prancūzija ir JAV pirmosios istorijoje pasuko nuomonių ir įsitikinimų reiškimo laisvės konstitucinio įtvirtinimo keliu. Jos pažymėjo naują visuomeninio gyvenimo erą.

1993 metais Lietuva tapo Europos Tarybos nare. Įvairios Europos Tarybos struktūros daug dėmesio skiria ginant demokratijos ir žmogaus teisių principus. Vienas svarbiausių Europos Tarybos dokumentų yra 1950 metų lapkričio 4 dieną Romoje priimta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 metų balandžio 27 d. Konvencija buvo priimta, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1948 metų gruodžio 10 dieną paskelbtą Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją⁵⁰. Žodžio laisvės teisei ypač svarbus Konvencijos 10 straipsnis. Konvencijos 10 straipsnyje glaustai yra pateiktas gana modernus teisės turėti savo įsitikinimus ir laisvai juos reikšti supratimas, apie kurį dar prieš du šimtmečius pradėjo mąstyti žymiausi Švedijos, JAV, Prancūzijos ir kitų šalių

⁴⁹ A.Pumputis,A.Paksas,A.Vaišvila/ sud.A.Pumputis.Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė.-Vilnius:Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. P.99 .

⁵⁰Vadapalas V.Tarptautinė teisė:pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius:Eugrimas,2003. P.227.

mąstytojai.

Konvencijos 10 straipsnio pirmoji dalis apibrėžia informacijos ir žodžio laisvės koncepciją. Ją galima būtų trumpai apibūdinti taip: galima turėti savo nuomonę, gauti informaciją, skleisti savo idėjas bei informaciją apie viską, ko nedraudžia įstatymas. Antroje šio straipsnio dalyje nustatyti apribojimai, kuriuos gali numatyti valstybė savo įstatymuose, siekdama apsaugoti žmogaus teises ir užtikrinti šalies saugumą. Taigi straipsnio antroje dalyje yra išvardinti žodžio laisvės apribojimai, kurie galimi demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti šias vertybes ir interesus: valstybės saugumą, teritorijos vientisumą, viešosios tvarkos interesus, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, siekiant apsaugoti žmonių sveikatą bei moralę, kitų asmenų orumą ar teises; konfidencialios informacijos saugumą, teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą.

1.2.3. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės ir jos ribų supratimo raida Lietuvoje

Lietuva – nuolat besivejanti laiką Europos šalis, dėl nepalankios geopolitinės padėties ne kartą atsidūrusi niokojančių visuomeninių kataklizmų centre. Mūsiškė Naujųjų laikų istorija – tai nuolatinė tragiška kova už laisvę, už nepriklausomą valstybę, už kiekvieno jos piliečio teises. Viena pirmųjų šios kovos už laisvę ir demokratiją pergalių tai lietuviškosios spaudos draudimo panaikinimas. 1904 metais gegužės 7 dieną Rusijos imperijos ministrų kabinetas priėmė ir caras patvirtino spaudos laisvės grąžinimą lietuviams⁵¹.

Lietuviškasis spaudos grąžinimo reikšmės aspektas įsisamonintas dar pieškario Lietuvoje. “Spaudos draudimo gadynė (1864-1904) sunkiu slogučiu buvo prislėgus mūsų tautą. Tačiau ir nupynė ji mūsų istorijai vieną gražiausių vainikų: nedidelė lietuvių tauta – pavergta, neorganizuota, su visai mažu sąmoningų žmonių skaičiumi – stojo į kovą su milžiniška Rusija dėl savo paniekintų teisių; stojo vieni viena ir bekovodama stiprėjo, organizavosi, ugdė pasitikėjimą savimi, žingsnis po žingsnio ėjo į laimėjimą ir, pagaliau, laimėjo, o sykiu žymiai pasiruošė kitam gyvenimui – nepriklausomybei”⁵².

Didžiausias lietuvių tautinio išsivaduojamojo judėjimo indėlis demokratizuojant autokratinį carinės Rusijos režimą – politiniai 1905-1907 metų revoliucijos Lietuvoje reikalavimai, paskelbti Didžiojo Vilniaus Seimo, susirinkusio 1905 metų gruodžio 4 – 5 dienomis, nutarimuose. Pareikalauta Lietuvai autonominės savivaldos, potencialiai slėpusios būsimos nepriklausomybės idėja. Pareikalauta visuotino, lygaus, tiesioginio, slapto, neskiriant

⁵¹Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. - Vilnius:Lituanus,1992. T.1. P.250-251.

⁵²Ruseckas P. Spaudos draudimo gadynė, Knygnešys 1864-1904. Kaunas, 1938. T.1. P.5.

lyties, tautos ir tikėjimo, balsavimo teisės. Pareikalauta lietuvių kalbos vartojimo viešajame gyvenime, lietuviškų pamaldų bažnyčiose, lietuviškų mokyklų. Carizmas įstengė nuslopinti 1905 – 1907 metų revoliuciją. Po revoliucijos nuslopinimo spaudos cenzūra tapo dar griežtesnė. Draudžiamų leidinių spausdinimas, platinimas ir skaitymas pirmiausia buvo reali veikla, konkreti akcija. Žodžio laisvė, leidžiant ir platinant nelegalią spaudą, buvo realiai, t.y. veiksmu įgyvendinama. Žodžio laisvės siekinys tvyrojo neįvardytų kovos už lietuvišką spaudą motyvų ir intencijų erdvėje. Neįmanoma jokia veikla, jei jos neinspiroja laisvos valios ir apsisprendimo aktas. Nelegali lietuviška spauda *de facto* rėmėsi žodžio laisvės principu ir tai buvo šio principo juridinio įteisinimo užuomazga, žodžio laisvės vartimo konstitucinės teisės norma pradžia.

Kada pirmąsyk pareikalauta žodžio laisvės Lietuvoje? Pranas Čepėnas nurodo šį reikalavimą atsiradus 1905 – 1907 metų revoliucijos metu.

1905 metų kovo 23 dieną Lietuvos šviesuomenės atstovų susirinkimas Vilniuje paskelbė demokratinį pertvarkymų programą, kurioje vienas pirmųjų įrašytas “Žodžio, spaudos, susirinkimų, draugijų laisvės, asmens ir buto neliečiamybės” siekis⁵³. Žodžio laisvės reikalauta gausiai valstiečių rašytose carui peticijose⁵⁴.

Garsiajame spalio 17 dienos manifeste caras pažadėjo suteikti Rusijos gyventojams žodžio laisvę. Lietuvoje iškart ja pasinaudota laidojant caro policijos ir kariuomenės apšaudytos visuotinio streiko demonstracijos Vilniuje aukas. Laidotuvėse dalyvavo keliasdešimt tūkstančių žmonių, ir nei kariuomenė, nei policija nebedraudė oratoriams sakyti kalbų⁵⁵.

Dar griežtesnė cenzūra slėgė Lietuvą kaizerinės vokiečių okupacijos metais.

Laisviau atsikvėpti tapo įmanoma tada, kai šalis atkūrė nepriklausomybę. 1918 metų vasario 16 dieną Lietuvos Taryba, remdamasi tautų apsisprendimo teise, paskelbė atstatanti nepriklausomą demokratiniiais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę.

Nepriklausomybės paskelbimas buvo milžiniškas Lietuvos žingsnis demokratijos link, bet tai nereiškė, kad įtampa tarp demokratijos ir autokratijos išnyko. Demokratinė ir autokratinė nuostatų kova paženklintos skirtingos žodžio laisvės funkcionavimo traktuotės prieškarinio Lietuvos konstitucijose. Tarpukario Lietuvoje buvo paskelbtos net šešios konstitucijos, trys laikinosios ir trys nuolat veikiančios. Šiose konstitucijose buvo deklaruojami kai kurie žodžio laisvės elementai.

1918 metų lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Tarybos priimto laikinojo Lietuvos konstitucinio akto, pavadinto Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniais Dėsniais, penktame skyriuje “Pamatinės piliečių teisės” greta kitų asmens teisių buvo įtvirtinta tikybos,

⁵²Ruseckas P. Spaudos draudimo gadynė, Knygnešys 1864-1904., Kaunas, 1938, T.1. P.5.

⁵³Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija.- Vilnius:Lituanus, 1992. T.1. P.312.

⁵⁴Ten pat. P.318.

⁵⁵Ten pat. P.338.

spaudos, žodžio, susirinkimų, draugijų laisvės, kurios, “kilus karui, taip pat valstybei gresiančiam sukilimui ar riaušėms neprileisti”, galėjo būti laikinai suvaržytos⁵⁶.

1919 metų balandžio 4 d. Valstybės Tarybos priimtoje naujos Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių redakcijos 27 paragrafe buvo laiduojama spaudos, žodžio laisvė, jei tikslas ir vykdomieji įrankiai nėra priešingi valstybės įstatymams.

1919 metų gruodžio 2 d. paskelbtame Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių pakeitimo ir papildymo įstatyme taip pat paminėta žodžio laisvė. Siekdama sunorminti spaudos veiklą, laikinoji Vyriausybė 1919 metų lapkričio 30 dieną priėmė Spaudos įstatymą.

1920 metų birželio 2 dieną Steigiamojo Seimo dešimtajame posėdyje priimta Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, palyginti su Laikinosios Konstitucijos Pamatiniais Dėsniais, išplėtė piliečių demokratinių teisių ir laisvių sąrašą, įtraukdama į jį korespondencijos neliečiamumą, sąžinės ir streikų laisvę. 1920 metų Lietuvos Konstitucijos antrame skyriuje yra tokie paragrafai: 16 paragrafas, kuris nustatė, kad piliečiams laiduojama žodžio ir spaudos laisvė. Šią laisvę galima varžyti tik nurodytais įstatyme atsitikimais, kada tai yra reikalinga dorai ir valstybės tvarkai apsaugoti; 17 paragrafas, kuris garantavo, kad piliečiams pripažįstama laisvė daryti nurodyta įstatyme tvarka susirinkimus be ginklo ir neardant viešosios rimties; 18 paragrafas, kuris numatė, kad piliečiams laiduojama draugijų ir sąjungų laisvė, jeigu jų tikslai ir vykdomosios priemonės nėra priešingos baudžiamiesiems įstatymams.

Analogiškos nuostatos buvo įtvirtintos ir 1922 metų Konstitucijoje. Ši Konstitucija, remdamasi liberaliosios filosofijos nuostatomis, gynė individualias teises ir deklaravo žmogaus teisių ir laisvių galimą ribojimą išimtinai tik įstatymu. Konstitucijos 15 paragrafe skelbiama žodžio ir spaudos laisvė bei nurodoma, kad šią laisvę galima varžyti įstatyme nurodytais atvejais, kada tai reikalinga dorai ar valstybės tvarkai saugoti.

Pagal 1919 metų Spaudos įstatymo nuostatas periodinių leidinių redaktoriai ir leidėjai apie rengiamus išleisti spaudinius turėjo pranešti vidaus reikalų institucijoms. Iš spaustuvės buvo reikalaujama aštuonis kiekvieno spaudinio egzempliorius pristatyti apskrities viršininkui. Jeigu apskrities viršininkas išvelgdavo nusikaltimo žymių, jis turėjo teisę sustabdyti leidinio platinimą ir iškelti baudžiamąją bylą. Galutinai sustabdyto leidinio likimą sprendė teismas. Įstatymas vidaus reikalų ministrui suteikė teisę drausti įvežti ir Lietuvoje platinti užsienyje išleistus spaudinius. 1920 metų liepos 24 dieną Lietuvos teritorijoje Steigiamasis Seimas paskelbė karo padėtį. Karo padėties režimui reguliuoti buvo priimtas specialus įstatymas, t.y. Ypatingi valstybės apsaugos įstatymai, taip pat vėlesni jo pakeitimai ir papildymai. Šie įstatymai suteikė apskričių

⁵⁶ Andriulis V. Lietuvos teisės istorija. – Vilnius, 2002. P.311.

karo komendantams plačias teises. Karo komendantai galėjo stabdyti laikraščių ir kitų spaudinių leidimą, uždaryti leidyklas arba sustabdyti jų veiklą.

1925 metų gegužės 19 dieną Seimas priėmė Sustiprintos apsaugos įstatymą, pagal kurį drausti, išleisti ir platinti spaudos leidinius galėjo vidaus reikalų ministras ir jam pavaldžios institucijos, pavyzdžiui, apskričių viršininkai. Taigi esant nepaprastajai padėčiai tarpukario Lietuvoje žodžio laisvė buvo suvaržyta.

1928 metų Lietuvos Valstybės Konstitucijos 16 paragrafe buvo nurodoma, jog piliečiams laiduojama žodžio ir spaudos laisvė. Šią laisvę galima suvaržyti tik nurodytais įstatyme atvejais, kada tai reikalinga dorai ir valstybės tvarkai apsaugoti.

Naujas Vyriausybės požiūris į žodžio ir spaudos laisvę ypač aiškiai atsispindėjo 1935 metų Spaudos įstatyme, pagal kurio nuostatas ministras pirmininkas arba jo pavestas asmuo turėjo teisę ne tik drausti steigti, bet ir įpareigoti redaktorius bei leidėjus privalomai spausdinti tam tikrą medžiagą. Vyriausybė turėjo visas galimybes netgi opozicinių politinių judėjimų spaudą panaudoti valstybės politikai reikšti. Taigi ikikarinėje Lietuvoje klestėjo spaudos cenzūra ir apie išraiškos laisvę sunku kalbėti, nors tokia laisvė pagrindiniame įstatyme buvo deklaruojama.

1938 metų Konstitucijoje šios teisės jau buvo formuluojamos, akcentuojant išimtinai valstybės interesų apsaugą. Šios Konstitucijos 25 paragrafe buvo nurodyta, jog Valstybė saugo piliečių visuomeninio veikimo laisvę, ypač spaudoje, žiūrėdama, kad jis nebūtų veikiamas kenksminga Valstybei kryptimi.

Lietuvoje veikiant sovietinei teisei, žodžio laisvė buvo deklaruojama, tačiau praktikoje neįgyvendinama, nes visos visuomenės informavimo priemonės buvo komunistų partijos ideologijos skleidėjos⁵⁷.

1992 metais priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija skelbia: “Žmogus turi turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai”⁵⁸. Tai skelbia 25 Konstitucijos straipsnis.

Viešumas, galimybė gyvuoti ir reikštis nuomonių įvairovei yra galinga demokratiją palaikanti ir skleidžianti jėga.

⁵⁷ Andriulis V. Lietuvos teisės istorija. – Vilnius, 2002. P.311-542.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios.1992,Nr.33-1014(1).

2. ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS RIBŲ PROBLEMA

2.1. Žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribojimo pagrindai demokratinėje visuomenėje

2.1.1. Teisinės žodžio (išraiškos) laisvės reglamentavimo nuostatos

Kad ir kokia svarbi būtų žodžio laisvė, ji nėra absoliuti. Net demokratiškiausiose šalyse yra tam tikros žodžio laisvės ribos, kurių paisoma, norint apsaugoti svarbesnius visuomenės interesus arba atskirų asmenų teises. Žodžio laisvės apribojimus lemia šių teisių santykis su kitomis teisinėmis vertybėmis, išreiškiančiomis kitų asmenų teises ir laisves bei būtinus visuomenės poreikius. Laisvė reikšti įsitikinimus ir teisė skleisti informaciją yra teisėta tol, kol nepažeidžia kito asmens teisių. Kiekvienas asmuo, nežiūrint kiek sąmoningas bebūtų, turi savo įsitikinimus ir pažiūras, taip pat teises ir laisves juos reikšti bei skleisti. Neretai tarp asmens teisių ir laisvių priešpriešon stoja visuomenės interesai, kyla konfliktai. Demokratinėje visuomenėje tokie konfliktai sprendžiami derinant skirtingus interesus, siekiant palaikyti tų konfliktuojančių interesų santykio pusiausvyrą. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatytas interesų derinimo būdas yra asmens teisių ir laisvių teisinis ribojimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnyje deklaruojama, jog “laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai”⁵⁹. Taip pat nurodoma, kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją yra nesuderinama su nusikalstamais veiksmais, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje deklaruojama, jog naudojimasis saviraiškos laisve, “kadangi tai yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos dėl valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir bešališkumą”⁶⁰.

Įstatymais apibrėžiant žodžio laisvės ribas, būtina atsižvelgti į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatytas žodžio laisvės ribojimo galimybes bei

⁵⁹Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios.1992,Nr.33-1014(1).

⁶⁰Vadapalas V.Tarptautinė teisė:pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius:Eugrimas,2003. P.227.

sąlygas.

Taigi, žodžio laisvės apribojimai turi būti nustatomi ne bet kokių teisės aktu, o tik įstatymu. „Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas.“⁶¹ Gali kilti klausimas, ar konkretus ribojimas yra būtinas. Pirmiausia „reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra – nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui“⁶². Ribojimo pobūdis bei apimtis turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais. Kiekvienu atveju ribojimo pobūdis bei apimtis turi atitikti siekiamą tikslą, kurį imperatyviai nurodo Konstitucija.

Galime teigti, jog pagrindinės Konstitucijos saugomos ir ginamos teisinės vertybės yra panašios daugelyje valstybių. Palyginsime mūsų šalies Konstitucijoje deklaruojamus saviraiškos laisvės teisės ribojimo pagrindus ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje deklaruojamus saviraiškos laisvės teisės ribojimo pagrindus. Šie pagrindai abiejuose minėtuose teisės aktuose iš esmės sutampa. Skaitydami mūsų šalies Konstituciją, skirtingai nei Konvenciją, tiesiogiai nerasime įtvirtintų tokių šių teisių ribojimo pagrindų kaip būtinumo apsaugoti žmonių moralę, būtinumo garantuoti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą. Tačiau mes žinome, jog Konstituciją reikia vertinti, kaip vientisą teisės aktą ir remiantis šia doktrina preziumuojame, jog šios vertybės Konstitucijoje taip pat ginamos. „Vertinant valstybės galimybes tam tikrais atvejais riboti žmogaus įsitikinimų laisvę bei informacijos gavimą ir skelbimą, mūsų šalies Konstitucija numato žymiai mažiau tokio ribojimo pagrindų“⁶³.

Konstitucinis Teismas yra nurodęs, jog Konstitucijoje išvardytų galimų ribojimo pagrindų negalima aiškinti išplėstai. O tai reiškia, jog kituose įstatymuose negalima apibrėžti naujų žodžio laisvės ribojimo pagrindų. Taip pat Konstitucinis Teismas nurodė, jog svarbu atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje numatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į šį klausimą, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus ir paskirtį, o vėliau nustatyti, ar ribojimo priemonės proporcingos siekiamam teisėtam tikslui⁶⁴.

Žodžio laisvės ribojimas poįstatyminiais aktais yra neteisėtas. Konstitucinis Teismas yra

⁶¹Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė.-Vilnius:Teisinės informacijos centras,2004. P.73.

⁶²Ten pat.

⁶³Ten pat.

⁶⁴Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas //Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai, 1997, Nr.8, P.95.

pripažinęs neteisėtu informacijos ribojimą poįstatyminiais aktais, t.y. Vyriausybės nutarimais⁶⁵.

2.1.2. Žodžio (išraiškos) laisvė ir moraliniai asmenybės tikslai

Kalbėdami apie žodžio (išraiškos) laisvės ribojimo pagrindus turime paliesti teisės ir moralės santykio problemą. Moralė yra žmogaus vidinė dvasinė galia, o moralinių reikalavimų žmonių elgesiui visuma, įvardijama “prigimtinės teisės” terminu⁶⁶. Pasak filosofo Kanto, teisėta veikla išplaukia ne iš išorinio reglamentavimo, o iš vidinio asmens apsisprendimo veikti moraliai, iš pagarbos proto principams. Moralės dėsnis “įrašytas” žmogaus dvasioje. Filosofas Kantas suformuluoja “moralės įstatymą”, kuris nurodo elgtis taip, kad “tavo valios maksima galėtų būti visuotinio įstatymų leidimo principas”.⁶⁷ Kanto kategorinis imperatyvas įpareigoja žmogų elgtis taip, kaip reikalauja įstatymas, įpareigoja elgtis tiesiog “iš pagarbos įstatymui”, nesvarbu, ar rezultatai, kuriuos šis poelgis žmogui gali atnešti, bus asmeniškai malonūs ar nemalonūs, naudingi ar nenaudingi. Filosofas pažymi, kad kategorinis imperatyvas yra siejamas “ne su poelgio materija ir ne su tuo, kas iš poelgio gali išplaukti, o su forma ir principu, iš kurio išplaukia pats poelgis”.⁶⁸ Tiktai taip, pasak Kanto, pasireiškia žmogaus valios autonomija, t.y. valios ypatybė, per kurią ji pati sau yra dėsnis.⁶⁹ Remdamasis filosofo Kanto teiginiais apie laisvės idėją, moralės įstatymą, prof. S.Arlauskas daro tokią išvadą: žmogus yra laisvas (jo veikla atitinka prigimtinę teisę) tik tuo atveju, kai veikia vadovaudamasis moralės įstatymu, ir tik jei žmogus vadovaujasi moralės įstatymu, jis yra iš tikrųjų laisvas (veikia pagal prigimtinės teisės reikalavimus) ir negali būti varžomas jokių išorinių autoritetų.⁷⁰ Žmogus Kanto moralės filosofijoje yra verčiamas vadovautis kategoriniu imperatyvu ne vien tik formaliai įsisamoninęs proto nurodymą veikti moraliai, bet ir dėl siekio išsaugoti sąžinės ramybę, be kurios pozityvaus poveikio žmogaus psichofizinei būsenai jo pasiaukojimas moralinėje veikloje būtų nerealus.⁷¹

Tačiau, kaip teigia prof. S.Arlauskas, žmonių veiksnumo laipsnis skiriasi. Skirtingo veiksnumo asmenys susikuria skirtingas geroves, todėl atitinkamai yra skirtinga ir jų socialinė padėtis. Civilinėje rinkos situacijoje laisvai veikia lygiaverčiai veiksnūs asmenys ir jų subjektines teises legitimuoja Kanto suformuluotas teisės principas: kiekvienam asmeniui būti

⁶⁵Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų Nr.309 ir Nr.310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms”//Valstybės žinios. 1996, Nr.126-2962.

⁶⁶Arlauskas S.Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.19.

⁶⁷Kantas I. Praktinio proto kritika. P.45.

⁶⁸Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai.- Vilnius:Mintis, 1980. P.45

⁶⁹Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.24.

⁷⁰Ten pat, P.25.

⁷¹Ten pat, P.28.

individualiai laisvam ir derinti savo laisvę su kito laisve. Anot profesoriaus, moralinėje situacijoje iš asmens imama reikalauti veikti *ne savo individualios autonominės būties labui, o visų bendruomenės narių būties labui taip, kad visi bendruomenės nariai galėtų kiekvienas atskirai laikyti savo faktinę būtį gera*. Šį principą, kuris gina kiekvieno bendruomenės nario interesus, o kartu ir bendruomenės bendrą interesą, prof. A.Arlauskas logiškai vadina moraliniu principu.⁷² Moralinis subjektas įpareigojamas rūpintis visų bendruomenės narių “gera būtimi”, kurti sąlygas ir veikti taip, kad būtų užtikrinta visų “gera būtis”. Anot filosofo Kanto būdingos moralinio subjekto savybės yra *orumas*. Orumas yra neatsiejama asmenybiškumo savybė, savo esybiškumą vertinančio kiekvieno žmogiško subjekto savybė. Orumas yra tiesiog žmogaus galimybė būti žmogumi. Sąvoka “orumas” bendrąja prasme yra asmens savęs paties įvertinimas, savigarba. Teisine prasme orumas – tai paties asmens savo sugebėjimų, dvasinių ir dorovinių savybių, socialinio statuso, savo asmenybės supančiame pasaulyje įvertinimas. Orumą galima laikyti vienu iš reikšmingiausių empirinių asmenybės valios nustatymo moralinėje situacijoje požymių. Kita moralinio subjekto savybė, anot Kanto būtų *altruistiškumas*, t.y. dėmesingumas kitų žmonių rūpesčiams, aukojimasis dėl kito žmogaus gerovės. *Padorumas* – tai dar vienas būdingas moralinio subjekto empirinis požymis. Prof. S.Arlauskas išplėtoja padorumo sampratą, kaip empirinę savybę, nulemtą grynai moralinio “vieno moralinio asmens” santykio su “kitu moraliniu asmeniu”, t.y. jų bendravimo metu išryškėjančia abipuse atsakomybe už vienas kito ir visos bendruomenės likimą. Anot profesoriaus, žmogaus atsakomybės ne tik už save, bet ir už kitus bendruomenės narius empirinio pasireiškimo forma, arba, kitaip tariant, žmogaus kolektyviškumas, paprastai vadinamas padorumu. Visuomenėje įprasta padorų žmogų atpažinti pagal tai, kaip jis vykdo savo įsipareigojimus kitiems asmenims, kaip tęsi savo pažadus. Prof. S.Arlauskas teigia, jog tik padorus žmogus gali būti moraliai autonomiškas.⁷³

Būti moraliam reiškia elgtis sąžiningai. Sąžiningumo dorybė priskiriama liberaliai vakarų kultūrinei tradicijai. Sąžiningumas priklauso nuo aplinkos, kurioje formuojasi žmogaus charakteris, taip pat priklauso nuo tos bendruomenės tradicijų, kuriose žmogus auga ir dvasiškai bręsta. Sąžinės graužatis yra pažinta ir išgyventa patirtis. Tai asmenybės dvasinis diskomfortas, išgyvenimai dėl neatliktų pareigų. Šie išgyvenimai įvardijami “sąžinės balsu”. Anot prof. S.Arlausko, sąžinės ramybę būtų galima laikyti psichologiniu motyvu, kuris skatina moralinį subjektą vykdant moralines priedermes siekti savo moralinio tapatumo.⁷⁴

Remdamiesi Kanto filosofija, galime teigti, jog žmogus turi teisę realizuoti savo moralinę prigimtį. Moralinės prigimties realizavimas iš esmės yra susijęs su gėrio kūrimu arba, galima

⁷²Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai. -Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.177.

⁷³Ten pat. P.180.

⁷⁴Ten pat. P.181.

sakyti, su gėrio kūrimo teise. Sąžinės fenomenas tiesiogiai liudija, koks žmogaus elgesys bus moralus, o koks ne. Asmuo, turėdamas sąžinės laisvės teisę, “turi teisę veikti ne kaip pageidauja, bet tik taip, kaip reikalauja “geros būties” tikslas”.⁷⁵ Sąžinės laisvės teisė galėtų būti interpretuojama kaip visų žmogaus teisių prielaida, o sąžiningo veikimo tikslas – visuotinai “gera būtis” – visų žmogaus teisių tikslas. Dar vaizdingiau yra pasakęs prof. S.Arlauskas, jog “sąžinės laisvė yra žmogaus teisių alfa ir omega”.⁷⁶ Remdamasis Kanto filosofiniais argumentais, prof. S.Arlauskas teigia, jog asmuo privalo turėti “sąžinės laisvės teisę”, kaip pagrindinę turiningąją teisę legalizuojančią jo “gėrio plano” – sąlygų visumos visų bendruomenės narių “geros būties” kokybei – įgyvendinimą.

Realizuodamas savo moralinę prigimtį žmogus turi teisę turėti moralinį idealą. Vėl pasiremsime prof. S.Arlausko mintimis, jog žmogus turi turėti teisę tikėti tuo, ką jo dvasia pripažįsta substanciskai tikru.⁷⁷ Iš Kanto praktinės filosofijos nuostatų išeina, teigia profesorius, jog kiekviena moraliai laisva būtybė yra tiesiog “pasmerkta” rūpintis gėrio kūrimu. Pasak profesoriaus, žmogus, būdamas moraliai įpareigotas kurti aukščiausiąjį gėrį, jausdamas savo sąžinės paliepiamą gyvenimą skirti moraliniams idealams įprasminti, norėtų būti tikras, jog tai turi kokią nors prasmę. Kanto požiūriu, Dievo idėja yra tikėjimo žmogaus moralinio pasiaukojimo prasmingumo garantas. Kantas teigia, jog :”...aukščiausias gėris galimas tik jei yra Dievas...”.⁷⁸ Todėl tokia svarbi yra žmogaus tikėjimo laisvės teisė, teisė išpažinti visuotinę vertybių sistemą. Demokratinėje visuomenėje tikinčiojo įsitikinimų toleravimas yra dėsningas reiškinys. Tikėjimo laisvės teisė įtvirtinta demokratinių valstybių Konstitucijose.

Laisvė skelbti religiją arba tikėjimą gali būti apribojama, “kiek yra nustatęs įstatymas ir tik kai tai būtina demokratinėje visuomenėje jos apsaugos interesams, viešajai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti”.⁷⁹

Visi tarptautiniuose dokumentuose bei demokratinių valstybių Konstitucijose deklaruojami apribojimai iš esmės išreiškia pozityvių socialinių vertybių sistemos gynimą. Valstybė įpareigojama nevirtoti prievartos asmens tikėjimo laisvės atžvilgiu viešai deklaruojant tikėjimo laisvę. Valstybė privalo iškišti bei užkirsti kelią Konstitucijai prieštaraujančių bei destruktivių religinių įsitikinimų propagavimui.

Realizuodamas savo moralinę prigimtį, žmogus turi turėti galimybę įrodyti, kad jo vertybių skalė, jo gėrio samprata yra pranašesnė ir visiems priimtinesnė. Prof. S.Arlauskas samprotauja, jog “tokia galimybė tiesiogiai suponuoja **žodžio (išraiškos) laisvės** teisę kaip teisę

⁷⁵Arlauskas S.Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.182.

⁷⁶Arlauskas S.Sąžinės laisvė – žmogaus teisių alfa ir omega//Jurisprudencija:mokslo darbai.2000,Nr.17(9).P.14-27

⁷⁷Arlauskas S.Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.181.

⁷⁸Ten pat.P.187.

⁷⁹Vadapalas V.Tarptautinė teisė:pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius:Eugrimas,2003. P.227.

propaguoti savo vertybių sistemą ir gėrio idealą”.⁸⁰ Profesorius teigia, jog žodžio (išraiškos) laisvės teisė būtinai suponuoja mažiausiai du partnerius, kelis dialogo dalyvius. Esant keliems pašnekovams ir jiems dvasiškai vienas su kitu bendraujant, reikia nepamiršti moralės dėsnio ir iš jo išplaukiančių žodžio laisvės teisės moralinių apribojimų. Profesorius pateikia elementarų pavyzdį – asmenys studijuoja daugybės lentelę, t.y. informacijos apie skaičius perdavimas vieno asmens kitam asmeniui. Tačiau, teigia profesorius, reikia kalbėti ne tik apie informaciją, bet ir apie informacijos perteikimo subjektą, adresatą bei tikslą. Reikia kalbėti apie vieno asmens intenciją suteikti informaciją kitam asmeniui “dėl kažkokio tikslo”. “Jei pati informacija yra indiferentiška gėrio ir blogio atžvilgiu, intencija ją perduoti pašnekovui gali būti ir paprastai visada būna susijusi su gėrio ir blogio kategorijomis, nes tiek perduodantis informaciją, tiek ir ją priimančias gali ją sieti tiek su būties gerinimu, tiek bloginimu.”⁸¹

Prof. S.Arlauskas atskleidžia žodžio laisvės teisės specifiką, jos nesutapimą su teise perduoti informaciją. Anot profesoriaus, egzistuoja tokia žmogaus elgesio motyvacijos forma kaip nesuinteresuota, arba nesavanaudiška, intelektualinė paslauga. Tai galima paaiškinti taip, jog nesuinteresuotas informacijos perteikimas yra suinteresuotas tuo, kad adresatas, nepatirdamas nepageidaujamų materialinių sąnaudų arba kitokių nepatogumų, praturtintų savo žinias. Informacijos savininkas, būdamas aiškiai nesuinteresuotas materialiniu atlygiu, moraliai yra ypač suinteresuotas tuo, kad informacijos gavėjas disponuotų didesniu žinių kiekiu, geriau žinotų, kas, jo požiūriu, teisinga ir kas ne. Šį moralinį suinteresuotumą prof.S.Arlauskas vadina geranoriškumu.⁸² Profesorius pateikia išvadą, jog “žodžio laisvė, be informacijos perteikimo, visada yra susijusi moraliniu informacijos platintojo ir informacijos priėmėjo santykiu. Ji neišvengiamai atlieka ypatingą socialinę misiją – propaguoja socialines vertybes”.⁸³

2.1.3. Žodžio (išraiškos) laisvė ir žmonių moralinių idealų konkurencija

Kalbėdami apie žodžio (išraiškos) laisvės teisę turime aptarti dar vieną problemą. Tai dialogo dalyvių moralinių nuostatų suderinimo problema. Analizuodamas šią problemą prof. S.Arlauskas samprotauja apie tai, kaip autorius turėtų platinti informaciją, kad teigiamą moralinę vertę adresatas priimtų taip, kaip autorius įsivaizduoja? Samprotaujant prieinama reikšmingos išvados, jog neleistina neatsakingai naudotis žodžio laisve. Prof. S.Arlauskas teigia, jog

⁸⁰Arlauskas S.Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.182.

⁸¹Ten pat,P.196.

⁸²Ten pat,P.197.

⁸³Ten pat, P.197.

“informacijos platintojui gali būti keliami du moraliniai reikalavimai: jis turi būti “*kompetentingas*” tam tikros srities specialistas ir turi platinti informaciją arba ką nors kritikuoti “gera intencija”, kaip sakoma, “*gera valia*”.⁸⁴ Gera valia, anot profesoriaus, reiškia, kad informaciją perduodantis asmuo perduos ją taip, kad priimantysis informaciją tikrai ją supras adekvačiai ir sugebės ja pasinaudoti. Taip pat yra moralinis reikalavimas informacijos vartotojui gauta informacija pasinaudojant kurti “gerą būtį”. Kaip teigia profesorius, neleistina skleisti informaciją su bloga valia arba nepageidautina kalbėti apie dalykus, kurių žinome, kad neišmanome. Tačiau mūsų kasdieniniame gyvenime labai neretai sakoma tokia “tiesa”, kuri labai skiriasi nuo tikrovės ir labai dažnas “geros valios” nebuvimas. Per radiją, televiziją, elektroninėje žiniasklaidoje, visuomenės informavimo priemonėse pasakoma daug netiesos, žmonės ižeidinėja vieni kitus. Dažnai atvejais žodžio (išraiškos) laisve naudojamosi netinkamai. Todėl būtinos teisinės garantijos, kad sustabdyti pikto ir neteisingų nuomonių sklaidimą ir platinimą, kad apsaugoti adresato garbę ir orumą. Prof. S. Arlauskas išskiria nuomonių kategoriją, kai apie konkretų dalyką kalba žmonės, kurie nėra pripažinti tos srities specialistai. Ją įvardija *asmeninių nuomonių* kategorija. Anot profesoriaus, šių nuomonių teisiniai apribojimai privalo būti specifiniai ir liberaliausi. Antroji nuomonių kategorija laikoma *profesionalių nuomonių* grupe, kai kalba profesionalai. Dar išskiriama nuomonių kategorija, kai savo nuomonės reiškia oficialūs valstybės atstovai, pareigūnai. Šią nuomonių kategoriją profesorius vadina *oficialių nuomonių kategorija*. Šioms nuomonėms platinti turėtų būti taikomos specifinės teisinės sąlygos.⁸⁵

2.1.4. Žodžio (išraiškos) laisvės įgyvendinimo formų klasifikacija teisinio reglamentavimo požiūriu

Pasiremdamas Amerikos teisininkų asociacijos parengtu pranešimu apie visuomenės informavimo priemonių teises, prof. S. Arlauskas detaliau aptaria asmeninės nuomonės reiškimo teisinės sąlygas. Teigiama, jog “moralinė žala nuomonės adresatui subjektyviai vertinant, kvalifikuojama kaip orumo ižeidimas, o objektyviai – kaip šmeižtas. Tokio pobūdžio pažeidimus nagrinėja *difamacijos* teisė.”⁸⁶ Profesorius sutinka su Amerikos teisininkų nuomone, kad gali būti leistina ir nebaustina ižeidžianti nuomonė. Jei asmeniui pasakoma karti tiesa apie jį ir jis ižižeidžia, tai ižeidimas tokiu atveju nėra smerktinas. Ižeidimas šiuo atveju gali būti traktuojamas kaip tam tikra teigiama kritika.

Trumpai pakalbėkime apie profesionalios nuomonės reiškimo visuomenės informavimo

⁸⁴ Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 199.

⁸⁵ Ten pat, P. 200.

⁸⁶ Ten pat, P. 201.

priemonėse teisinį statusą. Pirmiausiai reikėtų aptarti kas yra nuomonės profesionalumas.

“Profesionalus žinojimas – tai praktiškai veiksmingas žinojimas”.⁸⁷ Profesionalų žinojimą žmogui suteikia jo sukaupta gausi informacija, išstudijuotas ir perprastas dalykas. Žmogus yra kompetentingas laisvai operuoti šia informacija, diskutuoti, apginti savo nuomonę. Profesionalumo kvalifikaciją žmogui suteikia aukštojo mokslo diplomas, taip pat mokslinis vardas. Mus domina žurnalistika kaip profesija bei žurnalistinės nuomonės kaip profesionalios nuomonės objektyvumo garantijos. E.Bagerstamas rašo, jog žurnalistinės nuomonės objektyvumas bus garantuotas tik tuomet, kai žurnalistas savo reportaže vadovausis:”a) surinktais duomenimis, b) savo asmenine kvalifikacija ir c) savo sąžine”.⁸⁸ Taigi, žurnalistas privalo skelbti tiesą ir visada privalo klausyti savo sąžinės. Prof. S.Arlauskas teigia, jog “profesionalumo žymė, taikoma visuomenės informavimo priemonėms, numato ir tam tikrą valstybinį šių priemonių veiklos reglamentavimą”.⁸⁹ Šis reglamentavimas turi padėti išsaugoti deramą žurnalistinio darbo profesionalumo lygį.

Trečioji, kaip jau minėjome, yra oficialių nuomonių kategorija. Oficialus asmuo, valstybės atstovas, paprastai nuomonę reiškia pagal savo kompetenciją, apie visuomeninės reikšmės dalykus. Todėl valdžios nuomonė bei veiksmai privalo būti kiek įmanoma teisingi. Šią galimybę, skleisti tiesą, padidina tai, kad, pasinaudodamas savo valstybiniu statusu, oficialus asmuo gali pasiremti geriausia, teisingiausia patirtimi ir išmanymu. Valdžios atstovo galimybes skleisti ir vertinti informaciją numato įstatymas. Taip pat reikia pakalbėti ir apie valdžios atstovo veiksmų kritikos teisę. Visuotinai pripažįstama – kas neleistina privataus asmens atžvilgiu, tas leistina, ir tai nėra dvigubos moralės standartas, viešo asmens atžvilgiu. Kadangi šie asmenys įtakingą padėtį visuomenėje užima iš dalies dėl visuomenės dėmesio ir palankumo jiems, o jų poelgiai ir sprendimai turi įtakos konkrečių žmonių likimui ir visuomenės raidai, tokia padėtis viešus asmenis įpareigoja, be kita ko, būti ir pakantiems, tolerantiškiems. Dėl tos priežasties viešas asmuo turi pakęsti ir toleruoti tokią apie jį skelbiamą, netgi ne visiškai tikslią informaciją ir nuomonę, kuri privataus asmens atžvilgiu galėtų būti vertinama kaip garbės ir orumo pažeidimas. Jeigu informaciją paskleidęs asmuo veikė sąžiningai, siekdamas informuoti visuomenę apie viešą asmenį ir jo veiklą tokiais klausimais, kuriuos visuomenė turi pagrįstą interesą žinoti, tai informacijos netikslumai ar agresyvi kritika nėra pagrindas tam asmeniui taikyti teisinę atsakomybę. Be abejo, į oficialaus asmens privatų gyvenimą, kiek jis nesusijęs su viešais interesais, yra nesikišama. Tačiau viešo asmens privataus gyvenimo tikrovė gali būti visuomeniškai reikšminga. Prof. S.Arlauskas teigia:”Jei valstybės pareigūnas jam deramu ar

⁸⁷ Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.204.

⁸⁸ Ten pat, P.205.

⁸⁹ Ten pat, P.206.

nederamu būdu sprendžia privačius, tarkime, intymius reikalus oficialiose vietose, jo veiksmai gali būti atskleisti be jokių išlygų”.⁹⁰

Žodžio laisvės teisės apribojimus lemia šios teisės santykis su kitomis teisinėmis vertybėmis, išreiškiančiomis kitų asmenų teises ir laisves bei būtinus visuomenės poreikius. Konstitucijos 28 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad kiekvienas, kuris naudojasi savo teisėmis, privalo laikytis įstatymais nustatytų apribojimų, nepiktnaudžiauti laisvėmis, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.

⁹⁰Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P.200.

2.2. Laisvės skleisti informaciją ribų problema

2.2.1. Žmogaus garbės ir orumo apsaugos problema

Bene dažniausiai pasitaikantis žmogaus teisių pažeidimas yra padaromas asmeninėms neturtinėms teisėms, t.y. žmogaus garbės ir orumo žeminimas, skleidžiant ir išplatinant tikrovės neatitinkančias žinias.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnis (toliau – Deklaracija) skelbia: „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“. Atkreipkime dėmesį, jog „žmonės gimsta lygūs orumu“, bet ne garbe. Galime daryti prielaidą, jog Deklaracijoje taip skelbiama todėl, kad garbė yra ne įgimta teisė, bet ji yra užsitarnaujama, nusipelnoma. Deklaracijos 12 straipsnyje skelbiama, jog garbė kartu su orumu yra saugoma įstatymo ir „niekas neturi patirti savavališko kišimosi (...), kėsینimosi į jo garbę ir orumą“.⁹¹

Deklaracijos 5 straipsnio ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – Konvencija) 3 straipsnio nuostatos įsakmiai draudžia žeminti žmogaus orumą, o šios Konvencijos 10 straipsnio 2 dalis demokratinėje visuomenėje egzistuojančių vertybių, tarp jų žmogaus garbės ir orumo, apsaugos tikslais nustato naudojimosi saviraiškos laisve apribojimus.⁹²

Deklaracijos bei Konvencijos dvasią atitinka ir Lietuvos Konstitucija, kurios 21 straipsnio 2 dalies nuostata yra žmogaus orumo gynimo garantas, o to paties straipsnio 3 dalies nuostata įsakmiai draudžia jį žeminti. Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinta nuostata, pagal kurią „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą.“

Aptarę įsakmų draudimą, įtvirtintą anksčiau cituotuose tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose ir Lietuvos Konstitucijoje, turime apibrėžti ir aptarti „garbės“ ir „orumo“ sąvokas. Sąvokos „garbė“ apibrėžimą surandame Dabartinės lietuvių kalbos žodyne. Asmens garbė – tai visuomenės pripažįstama pagarba už nuopelnus, šlovė, geras vardas.⁹³ Teisine prasme „garbė“ – tai asmens dvasinių ir dorovinių savybių, intelekto ir elgesio, santykių su kitais žmonėmis socialinis įvertinimas. Teigiamas įvertinimas. Aptarta sąvoka reiškia tam tikrą žmogaus padarumo statusą, jo atitikimą nerašytiems, bet visuomenėje priimtiems etiniams, doroviniams standartams, nusipelnymą tos aplinkinių pagarbos ir vertinimo bei jo paties pagarbos sau, kurios žmogus vertas kaip asmenybė.

Sąvoka „orumas“ bendrąja prasme yra asmens savęs paties įvertinimas, savigarba. Teisine prasme „orumas“ – tai paties asmens savo sugebėjimų, dvasinių ir dorovinių savybių,

⁹¹Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 181.

⁹²Ten pat, P. 227.

⁹³Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

socialinio statuso, savo asmenybės supančiame pasaulyje įvertinimas.

Prof. A.Vaišvila plėtoja orumo sampratą, kuri siekia suvokti žmogaus orumą ne kaip žmogaus savybę, o kaip socialinį santykį, kaip asmens individualų gebėjimą tinkamai gyventi visuomenėje. Asmens individualus socialinis vertingumas kaip asmeninis įnašas į santarvės ir bendradarbiavimo palaikymą visuomenėje.⁹⁴

Orumą profesorius sieja su asmens kultūriniu aktyvumu – pareigų vykdymu, - ir teigia, kad bendrasis asmens vertingumas yra ne pats orumas, o tik teisinė prielaida jam atsirasti. “Orumas yra ne bet koks asmens vertingumas, o tik paties asmens susikuriamas vykdant pareigas artimui, įpareigojantis artimą vykdyti grįžtamasias pareigas”.⁹⁵

Žmogaus orumas yra vertybinė kategorija. Dažniausiai gyvenime kiekvienas individas save vertina taip, kaip jis jo paties įsitikinimu yra vertas, t.y. subjektyviai. Žmogus visada randa būdų matyti save ne tokį, koks jis yra iš tikrųjų, o tokį, kokį ir nori matyti. Tokio paties vertinimo jis paprastai laukia ir iš kitų, nesvarbu nusipelno jis to ar ne. Asmens nuomonės apie save svarbus patikros kriterijus yra viešoji nuomonė. Ją savo ruožtu formuoja žmogaus realūs veiksmai, poelgiai, jo santykiai su kitais žmonėmis. Orumas yra neatsiejama ir nedaloma žmogaus savybė, ko negalima besąlygiškai pasakyti apie žmogaus garbę. Tais atvejais, kai žeminama žmogaus garbė, neišvengiamai žeminamas ir jo orumas.

Įstatymas gina žmogaus garbę ir orumą kaip asmens moralinį vertinimą, tačiau saugo ne visas šio vertinimo puses – jis garantuoja asmeniui tik tą įvertinimą, kurį jis savo veiksmais, poelgiais užsitarnauja. Teisė į garbę ir orumą – tai asmens teisė reikalauti, kad viešoji nuomonė apie jį būtų formuojama žinių, atitinkančių tikruosius jo nuopelnus pagrindu ir moralinis vertinimas atitiktų tai, kaip jis tikrovėje vykdo įstatymų, bendražmogiškos moralės normų reikalavimus.⁹⁶

Kaip jau minėjome ankstesniame skyriuje, orumas, anot filosofo Kanto, yra neatsiejama asmenybės savybė, savo esybiškumą vertinančio kiekvieno žmogiško subjekto savybė. Orumas yra tiesiog žmogaus galimybė būti žmogumi. Orumas laikomas vienu iš reikšmingiausių empirinių asmenybės valios nustatymo moralinėje situacijoje požymių.

Yra gyvenimo reiškinių, kurių socialinis vertinimas keičiasi. Pavyzdžiui, kai kurios žmogaus savybės - seksualinė orientacija, psichinė ar fizinė negalia, kurios neretai yra žeminančių, užgaulių ir paniekinančių atsiliepimų objektas, pačios savaime yra neutralios moralės ir įstatymų normų reikalavimų požiūriu. Pavyzdžiui, jeigu asmuo priklauso seksualinėms

⁹⁴Vaišvila A. Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisinio personalizmo požiūriu//Jurisprudencija.2005,Nr.71(63).P.49.

⁹⁵Ten pat.P.49-61.

⁹⁶Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7,7¹straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas.Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr.1//Verslo ir komercinė teisė, 2000, Nr.1-3, P.422-423.

mažumoms ir neslepia savo seksualinės orientacijos arba aktyviai pasisako už gėjų santuokos įteisinimą, teiginys, kad jis gėjus tik konstatuoja, kad jis yra toks, koks yra. Tačiau žmogus, kuris nėra gėjus arba, nors pagal tikruosius polinkius ir yra juo, tačiau tai slepia ne tik nuo aplinkinių, bet ir bijo prisipažinti pats sau, tokį teiginį vertins kaip užgaulų, žeminantį.

Čia reikėtų prisiminti ankstesniame skyriuje aptartą filosofo Kanto žmogaus valios autonomiją, t.y. valios ypatybę, kuomet žmogus yra laisvas, jei jis veikia vadovaudamasis moralės įstatymu. Sakykime, jog netradicinės seksualinės orientacijos moteris ar vyras turi moralinio subjekto savybes, anot Kanto altruistiškumą, padorumą, sąžiningumą. Taip pat jis vykdo įstatymų ir bendražmogiškos moralės normų reikalavimus. Tuomet įstatymas gins šių žmonių garbę ir orumą, kaip asmens moralinį vertinimą, kurį jis savo veiksmais, poelgiais užsitarnaus. Tačiau, jei netradicinės seksualinės orientacijos asmenys elgsis ne pagal visuomenės aukštinamas vertybes, pavyzdžiui, tvirkins mažamečius, nepilnamečius ar kitaip kenks bendruomenės interesams, tuomet žmogus pats užsitrauks sau negarbę, nešlovę, taip pat atsakomybę pagal įstatymą.

Vieni ir tie patys žodžiai, nelygu kur ir kam pasakyti, vienu atveju yra neutralūs garbės ir orumo požiūriu, kitu – žmogų niekinantys, žeminantys teiginiai. Kartu asmens, paskleidusio tam tikrus duomenis, teiginius ar pademonstravusio tokius gestus, kuriuos įžeidžiamais laiko tik tam tikro socialinio sluoksnio arba tautybės, tikėjimo ar rasės žmonės, teisinės atsakomybės klausimas turėtų būti sprendžiamas atsižvelgiant į tai, ar asmuo tai padarė sąmoningai, suvokdamas šių duomenų, teiginių niekinamą pobūdį būtent tokiems žmonėms, ar ne. Asmuo piktnaudžiauja savo teise reikšti nuomonę, kai siekdamas vien pažeminti kitą žmogų, reiškia nuomonę tokiu būdu, forma ir priemonėmis, kurios akivaizdžiai žemina kito žmogaus garbę ir orumą.⁹⁷ Tačiau, jeigu žmogaus asmens savybės yra atstumiančios, tokios kaip nesąžiningumas, žodžio nesilaikymas, pagiežingumas, pavydumas, godumas, o poelgiai keliantys pasibjaurėjimą, kaip pavyzdžiui, visuomenės sąskaita parazituojuantis individas, nekalbant jau apie tėvažudį, žagintoją, pavojingą recidyvistą ir pan., žmogus pats užsitraukia sau negarbę, nešlovę. Nes vidinė žmogaus būtis, t.y. pati žmogaus dvasia kaip tik ir atsiskleidžia per žmogaus gerąsias arba blogąsias savybes ir poelgius. Pažeminti žmogaus, turinčio nepadoraus visuomenėje žmogaus statusą, garbę tiesiog neįmanoma, kartu negalima pažeisti ir konstitucinės nuostatos, draudžiančios įžeisti jo orumą.

Asmens orumas gali būti pažeistas ir vykdant įstatymą. Bausmių vykdymo kodekso 7 straipsnio 1 dalies norma draudžia žeminti žmogaus orumą, tačiau kai tai neišvengiamai būtina, nuteistiesiems gali būti uždėti antrankiai, tramdomieji marškiniai, jiems be jų sutikimo darant

⁹⁷LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 16 d. nutartis c.b.A.Skirmantas v.P.Jurgutavičius, Nr.3K-3-528/2001,kat.16.9.

kratą, gali būti apžiūrimos jų kūno ertmės,⁹⁸ t.y. pačios intymiausios kūno vietos, kur neretai surandami narkotikai. Jeigu pas asmenį randami narkotikai ar kiti uždrausti daiktai, asmens kratos pagrįstumas nekelia abejonių. Tačiau dažnai informatorių duomenys pasirodo klaidingi ir tuomet asmens orumas yra pažeminamas.

Žurnalistas Vladas Vaicekaskas aptaria šiandien mūsų demokratinėje valstybėje atsiradusią ir bręstančią problemą – “naujųjų verslo ir politikos lietuvių” kovas prieš laisvąją spaudą. “Neseniai imtas taikyti pats naujausias ir efektyviausias susidorojimo su nepriklausoma spauda būdas. Jie redakcijas užverčia ieškiniais dėl garbės ir orumo tariamų pažeminimų ar įžeidimų. Ir jų ieškiniai siekia tūkstantines ir net milijonines sumas. Į teismą mūsų redakcija buvo paduota už tai, kad išspausdinome 37 darbuotojų laišką, kuriame jie skundėsi darbdavių nežmonišku elgesiu, sukčiavimu ir t.t. Nors laiške išdėstyti faktai vėliau pasitvirtino, vis tiek šeimininkai pasijuto įžeisti ir pažeminti.”⁹⁹ Žurnalistas nuogaustauja, jog naujieji verslo, politikos, teisėtvarkos lietuviai nuperka leidinius, bet jų neuždaro ir “panosėn padeda kitas natas, liaupsinančias juos – giedokite ne savo, o jų giesmes”.¹⁰⁰ Autorius, aptardamas šią situaciją, prisimena senus Glavlito laikus, kai be jų leidimo į laikraščio ar žurnalo puslapius “ buvo negalima dėti net katilinės dūmtraukio, ką jau kalbėti apie tiltus ar geležinkelio sąstatus”.¹⁰¹

Matome, jog žurnalistams ir redaktoriams, išdrįsusiems savarankiškai sukritikuoti nešvarius nomenklatūros darbus iškyla rimta problema – tenka gintis, samdytis patikimus advokatus, lietuvių kalbos ekspertus, etikos specialistus, kad įrodytų “naujųjų lietuvių” ieškinių dėl tariamai įžeisto orumo ir garbės absurdiškumą.

Sprendžiant klausimą, ar asmuo piktnaudžiauja savo teise reikšti nuomonę, svarbu atsižvelgti ne tik į kito žmogaus garbės ir orumo pažeminimo faktą, bet į tai, kokia forma ir priemonėmis buvo išreikšta nuomonė. Kaip reikėtų spręsti problemą dėl žmogaus teisės į garbę ir orumą ir teisės skleisti informaciją ir reikšti nuomonę konkurencijos. Šios problemos sprendimo raktu galėtų būti nustatymas intencijos, kuria remiantis apie asmenį paskleista informacija ar pareikšta nuomonė. Reikėtų nustatyti, su kokia intencija buvo skleidžiama informacija. Ar ji buvo skelbiama gera valia ir siekiant gėrio. Taip pat reikėtų atsižvelgti į šios informacijos pobūdį ar nuomonės raiškos stilių, pripažįstant ją prieštaraujančia moralės ir įstatymų normų reikalavimams arba ne.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Vilnius, 2002.

⁹⁹ Vaicekaskas V. Naujas kovos būdas su spauda // Respublika, 2007 sp. 24, Nr. 244.

¹⁰⁰ Ten pat. P. 6

¹⁰¹ Ten pat. P. 6.

2.2.2. Žmogaus privataus gyvenimo apsauga

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnis skelbia: „niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, jo buto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą (...) . Kiekvienas žmogus turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba tokių pasikėsinimų”.¹⁰²

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio 1 dalies nuostatose teigiama, jog kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Šios Konvencijos to paties straipsnio 2 dalies nuostatos draudžia valstybės institucijoms apriboti naudojimąsi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.¹⁰³

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos dvasią atitinka ir Lietuvos Konstitucija. Jos 22 straipsnio nuostata “žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas” yra žmonių privataus gyvenimo neliečiamumo garantas. Taip pat neliečiami yra asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą.¹⁰⁴

Apžvelgėme tarptautiniuose dokumentuose bei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą žmogaus privataus gyvenimo apsaugos gynimo teisinį režimą. Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika taip pat patvirtina, kad asmens teisės ar laisvės ribojimo pagrindumas demokratinėje visuomenėje gali būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turi atitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus bei Konstitucijoje nustatytas atitinkamos teisės ar laisvės ribojimo galimybes bei sąlygas, - konstatuojama Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime.¹⁰⁵ Taigi, laisvę reikšti įsitikinimus galima riboti tik įstatymo nustatyta tvarka ir tik tada, kai yra būtina apsaugoti Konstitucijoje nurodytas vertybes - (...) privatų gyvenimą.

¹⁰²Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. - Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 181.

¹⁰³Ten pat. P. 226.

¹⁰⁴Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1).

¹⁰⁵Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai //Jurisprudencija. 2002, Nr. 30(22). P. 93.

1990 m. liepos d. Lietuvos Respublikos įstatymu Nr. I-348 Civilinis kodeksas buvo papildytas straipsniu, numatančiu masinės informacijos priemonių, organizacijų ar asmenų, paskelbusių be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą, pareigą atlyginti moralinę žalą. Šiuo straipsniu į Lietuvos Respublikos teisės sistemą buvo įtrauktas naujas institutas – asmeninio gyvenimo neliečiamybė.¹⁰⁶

Sąvoka “asmeninis”, kaip ją apibrėžia Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, - tai priklausantis asmeniui, susijęs su asmeniu, o sąvoka “privatus” reiškia priklausomybę atskiram asmeniui.¹⁰⁷

Lietuvos Respublikos įstatymai, taip pat ir teisminė praktika nėra suformavę tikslios ir vienodos asmeninio gyvenimo sąvokos sampratos ir aiškinimo. Todėl nustatant žinių priklausymą asmeninio gyvenimo sričiai būtina atsižvelgti į Europos valstybėse taikomas nuostatas.

Europos Tarybos Generalinė Asamblėja rezoliucijoje 428/1990 “Dėl masinės informacijos priemonių” yra pateikusi tokią asmeninio gyvenimo sampratą – tai “žmogaus teisė gyventi asmeninį gyvenimą, į kurį būtinai prireikus kišamasi kuo mažiausiai. Ši teisė apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą be leidimo publikuoti asmeninę nuotrauką, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją”.¹⁰⁸

Tuo tarpu, Lietuvos žiniasklaida pažeidžia šią, mūsų aptariamą žmogaus privataus gyvenimo apsaugos teisę. Bene dažniausiai pasitaikantis žmogaus teisių pažeidimas yra platinimas žinių apie žmogaus privatų gyvenimą, kurios daro jam žalą. Tai informacija apie jo sveikatos būklę ir ligas, apie šeimyninius santykius, privatų turtą ir kt. Ypač skaudžias pasekmes sukelia žinios apie žmogaus ligas.”Lietuvos rytas” išspausdino straipsnį “Siaubas sukaustė Pasvalio kaimus”, kurį perspausdino ir kelių rajonų laikraščiai ir kuriame įvardintos pavardės žmonių, sergančių arba infekuotų ŽIV virusu. Nesunku suprasti, koks tapo šių žmonių gyvenimas dėl aplinkinių reakcijos. Informaciją tokiems rašiniams pateikia šalies sveikatos apsaugos darbuotojai, gydytojai, tuo pažeisdami ne tik Hipokrato priesaiką, bet ir Lietuvos Sveikatos apsaugos įstatymą.¹⁰⁹

Privatumo pažeidimai audiovizualinėje viešosios informacijos srityje akivaizdūs “Komandos”, “TV pagalbos”, “Teismo” laidose. Kartais atrodo, jog žiniasklaida tiesiog mėgaujasi šeimyniniais kivirčiais, pateikdama juos kaip nacionalinės reikšmės sensaciją.

¹⁰⁶Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas//Valstybės žinios,2000,Nr.74-2264.

¹⁰⁷Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.-Vilnius:Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

¹⁰⁸Žiobienė E.Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai//Jurisprudencija.2002,Nr.30(22).P.93.

¹⁰⁹Tapinas L. Žiniasklaidos bylos Lietuvos teismuose ir Strasbūre.Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida.Konferencijos medžiaga.Lietuvos Respublikos Seimas//Valstybės žinios. 2001.

Informaciją apie asmenų privatų gyvenimą saugo ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas.¹¹⁰ Visuomenės informavimo priemonėse pernelyg dažnai skelbiami šio įstatymo saugomi asmens duomenys – asmens kodas, informacija apie šeimyninę padėtį, nedarbingumą, sveikatą. Tokių duomenų skelbimas negali būti pateisinamas visuomenės interesu.

Asmens privatumas nesaugomas ir netgi naudojamas kaip sensacija asmeniui mirus. Žmogaus mirtis išnaudojama kaip proga šokiruoti, sukelti nerimą visuomenėje ir mirusiojo šeimoje. Skelbiamos nuotraukos, kuriose fiksuojamos mirties akimirkos, afekto būsenoje esantis žmogus. Nebijokime teigti, jog žiniasklaida šioje srityje atlieka ne informatyvų, bet destruktivų vaidmenį ir tampa verslo bei reklamos dalimi.

Viešosios informacijos rengėjo atsakomybė už žinių apie asmens privatų gyvenimą be jo sutikimo paskelbimą numatyta Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnyje. Privataus gyvenimo neliečiamumas nėra absoliuti teisė, kiekvienu atveju tai yra asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra. Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad informaciją apie privatų žmogaus gyvenimą galima skelbti tik to žmogaus sutikimu arba tik tais atvejais, kai informacijos paskelbimas nedaro žalos asmeniui, arba kai informacija padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikaltimus, taip pat, kai informacija pateikiama nagrinėjant bylą atvirame teismo posėdyje.¹¹¹ Svarbu pabrėžti, kad privačiomis laikomos ne tik teisės aktų konkrečiai saugomos asmens gyvenimo sritys, bet ir tos sritys, kurios privačiomis, neliečiamomis laikomos dėl visuomenės papročių, tradicijų ar kultūros įtakos. Kadangi informaciją apie asmenis leidžiama rinkti ir panaudoti tik įstatyme numatytais tikslais ir tvarka, nustatant, kokia informacija apie asmens gyvenimą neskelbtina ir kada ji gali būti paskelbta, turi būti vadovaujamosi įstatymais arba paprotinėmis normomis, įtvirtinančiomis draudimus skelbti tokią informaciją.

Kalbant apie informacijos apie privatų asmens gyvenimą paskelbimą be jo sutikimo, būtina turėti omenyje, kad įstatymas nevienodai užtikrina asmeninio gyvenimo neliečiamumo ribą viešiesiems asmenims ir neviešiesiems asmenims.

Viešaisiais asmenimis laikytini valstybės ir savivaldybių politikai, pareigūnai, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovai ir kiti visuomeninėje bei politinėje veikloje dalyvaujantys asmenys, t.y. dalyvaujantys įvairiose visuomeninėse organizacijose, fonduose ir judėjimuose bei žinomi asmenys, darantys įtaką visuomeniniam gyvenimui – žinomi menininkai, sportininkai, žurnalistai, kitų profesijų atstovai.¹¹²

¹¹⁰Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas//Valstybės žinios.1996,Nr.63-1479.

¹¹¹Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios.1996,Nr.71-1706.

¹¹²Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7,7¹straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas apžvalga/Teismų praktika.1998,Nr.9.

Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad informacija apie viešojo asmens privatų gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ši informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes.¹¹³

Viešųjų asmenų privataus gyvenimo ribos saugomos skirtingai, kadangi teisėtas visuomenės interesas žinoti apie konkretaus viešojo asmens privatų gyvenimą priklauso nuo šio asmens įtakos visuomenei ir kiekvieno viešojo asmens atžvilgiu yra skirtingas. Visuomenė turi teisę daugiau žinoti apie asmenis, kuriems pavesta spręsti visuomenei ar jos daliai svarbius klausimus. Nustatant viešojo asmens privataus gyvenimo apsaugos ribas reikėtų atsižvelgti į visuomeninio ir politinio gyvenimo situaciją, asmenų įtakingumą visuomenės būklei bei į Europos žmogaus teisių teismo praktiką.¹¹⁴

Tuo tarpu dėl privataus asmens teisių Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimo Nr.1 punktas 18 nurodo, kad teisės yra ginamos, kai nustatoma, jog informacija apie asmens privatų gyvenimą yra paskelbta be asmens sutikimo ir nesant teisėto visuomenės intereso.

Kalbėdami apie privataus gyvenimo apsaugos ribas dar kartą sugrįžkime prie ankstesniame skyriuje aptartos filosofo Kanto žmogaus moralinės autonomijos. Suprantama, jog tiek privatus, tiek viešasis asmuo privalo gyventi vadovaudamasis moralės įstatymu. Asmuo gyvena ir veikia laisvai, jo teisės yra ginamos tuo atveju, jei jo privatus gyvenimas yra padorus, sąžiningas – turtas įgytas už sąžiningai uždirbtus pinigus, ištikimybė sutuoktiniui ir kt.

Paskleidžiant neteisingą informaciją apie privatų asmens gyvenimą kartu pažeminama žmogaus garbė ir orumas. Kiekvienas turi atsakymo teisę – asmeniui sudaromą galimybę patikslinti ar paneigti paskelbtą apie jį netikslią ar klaidingą informaciją, apginti savo garbę ir orumą. Privatieji asmenys turi daug mažiau galimybių viešai paneigti tikrovės neatitinkančias bei jų garbę ir orumą žeminančias žinias. Tuo tarpu politikai bei kiti visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantys asmenys, galėdami daug lengviau pasinaudoti viešosios informacijos kanalais, gali nesunkiai paneigti jų atžvilgiu išsakytus šmeižikiškus teiginius, apginti savo garbę ir orumą. Taip pat, privatieji asmenys yra daug jautresni savo asmeninio gyvenimo ar poelgių kritikai, kadangi jie sąmoningai nesiekia atsidurti visuomenės centre. Viešųjų asmenų elgesys patraukia visuomenės dėmesį ir išprovokuoja komentarus. Prisiminkime anksčiau aptartą oficialios nuomonės reiškimo visuomenės informavimo priemonėse teisę. “Jeigu informaciją paskleidęs asmuo veikė sąžiningai, siekdamas informuoti visuomenę apie viešą asmenį ir jo

¹¹³Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios.1996,Nr.71-1706.

¹¹⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas Nr.1 “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7,7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas”Teismų praktika,1998.Nr.9. P.49-61.

veiklą tokiais klausimais, kuriuos visuomenė turi pagrįstą interesą žinoti, tai informacijos netikslumai ar agresyvi kritika nėra pagrindas tam asmeniui taikyti atsakomybę”.¹¹⁵ Be abejo, į oficialaus asmens privatų gyvenimą, kiek jis nesusijęs su viešais interesais, yra nesikišama. Tačiau, kaip teigia prof.S.Arlauskas, jeigu “valstybės pareigūnas jam deramu ar nederamu būdu sprendžia privačius, tarkime, intymius reikalus oficialiose vietose, jo veiksmai gali būti atskleisti be jokių išlygų”.¹¹⁶ Todėl valstybės interesas apginti viešųjų asmenų reputaciją yra mažesnis. Tai ir yra kaina, kurią viešasis asmuo turi sumokėti už savo populiarumą.

2.2.3. Nepilnamečių piliečių dorovės apsaugos problema

Atsisveikindami su savo vaikyste ir pradėdami savarankiškai vertinti, paaugliai aktyviai ieško artimų kultūrinių idealų. Todėl labai svarbu, kad visuomenės informavimo priemonės turėtų pozityvų poveikį ugdant žmogiškumą ir auklėjant nepilnamečius piliečius.

Pastarajame dešimtmetyje atlikta daugybė psichologijos mokslo tyrimų, kurių duomenys parodė, kad televizinis smurtas sustiprina normalių vaikų nuostatas į agresiją ir konfliktus su tėvais, mokytojais realiame gyvenime. Pornografinė ir smurtinė literatūra kenkia fiziniam, protiniam bei moraliniam vaikų ir paauglių vystymuisi. Tą patį galima pasakyti apie smurtinius kompiuterinius žaidimus, kuriuos žaidžiant labai greitai atsiranda vidinis žaidėjo susitapatinimas su kompiuteriniu personažu. O jei tai labai žiaurus herojus – vaiko ar paauglio sąmonėje virtualus pasaulis tampa realiu pasauliu, kuriame ne tik galima, bet dažnai net būtina žudyti.

Todėl labai svarbu, kad nepilnamečiai piliečiai būtų apsaugoti nuo jiems kenkiančios viešosios informacijos, nes ji ne tik žaloja vaikų, paauglių psichinę sveikatą, bet ir skurdina, iškreipia jų sielas, bruka žiaurumo, godumo, abejingumo artimui, nepadorumo ir susvetimėjimo nuostatas.

Visuomenės informavimo įstatymo 18 straipsnio pirmojoje dalyje nurodoma, kad nepilnamečiai turi būti apsaugoti nuo jiems kenkiančios viešosios informacijos, ypač susijusios su pornografija ir savitikslu smurto vaizdavimu. Šio įstatymo 18 straipsnio trečiojoje dalyje nurodoma, kad draudžiamos programos ar laidos, galinčios rimtai pakenkti nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi; to paties straipsnio penktoje dalyje nurodoma, kad programos ar laidos, kurios gali pakenkti nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, transliuojamos nuo 23 val. iki 6 val. ryto.¹¹⁷

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1989 m. lapkričio 20 d. priimtos Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 17 str. valstybės dalyvės pripažino visuomenės informavimo

¹¹⁵Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras,2004.P.200.

¹¹⁶Ten pat.P.209.

¹¹⁷Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo,2000m.lapkričio 29 d. įstatymo Nr.VIII-1905 redakcija.

priemonių svarbą bei išipareigojo rūpintis, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija, ypač tokia, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės, skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi. Šiam tikslui pasiekti valstybės dalyvės išipareigojo formuoti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos.¹¹⁸

Lietuva, kaip tarptautinės teisės subjektas, taip pat išipareigojo rūpintis Konvencijoje nurodytų principų formavimu .

Taip pat Lietuva yra ratifikavusi Konvenciją dėl televizijos be sienų.¹¹⁹ Šioje Konvencijoje nurodoma, kad programos jokių būdu negali būti nepadorios ir turėti pornografinių elementų. Taip pat programose negalima pabrėžti smurtą ar skatinti rasinę neapykantą. Programos, galinčios pakenkti fiziniam, protiniam ar moraliniam vaikų bei paauglių vystymuisi, pagal šią Konvenciją neturėtų būti rodomos tada, kai vaikai ar paaugliai gali jas matyti.

Ne per seniausiai užsienyje darytais tyrimais, kurie buvo atlikti specialiais aparatais, fiksuojančiais skaitytojo žvilgsnio kelią laikraščio puslapiais, nustatyta, kur jo akys apsistoja pirmiausiai, ilgiausiai ir pan. Pornografinė ir smurtinė literatūra čia pirmauja. “Skaitytojo smalsumas – begalinis”, - teigia “Akistatos” redaktoriaus pavaduotojas Saulius Keturakis, pasiremdamas kriminalinėmis temomis leidžiamo laikraščio patirtimi.¹²⁰

Kad periodinis leidinys būtų perkamas bei skaitomas ir leidėjas gautų pelno, skaitytojui “pribarstoma” įvairiausio masalo: ypač tam tinka pigūs, iš įvairiausių užsienio bulvarinių laikraščių verčiami bei dauginami skaitiniai, kurie dažnai pas mus publikuojami net be autoriaus ir vertėjo pavardės. Mūsų didieji dienraščiai vis labiau tolsta nuo žmonių kasdieninių rūpesčių, vis mažėja jų socialinis jautrumas silpniesiems, bedaliams, užtat klestėte klesti savaitgalių pramoginiai skaitiniai.

1999-2000 metais Vilniaus universiteto Socialinių studijų centre atlikto nacionalinių televizijos kanalų specialaus tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, kiek Lietuvos televizijos kanalai transliuoja smurtinio pobūdžio informacijos, galinčios neigiamai paveikti nepilnamečius ir paskatinti jų neteisėtą veiklą. Kaip paaiškėjo monitoringo metu, labiausiai “smurtinio” kanalo – BTV (šiuo metu TV4) programoje į laiko intervalą nuo 20.30 iki 22.00 val. patenka net 57,7 proc. šiuo kanalu rodomų smurtinių siužetų darbo dienomis, ir 44,7 proc. – savaitgaliais.¹²¹

Apibendrinus pagrindinių Lietuvos televizijos kanalų naujienų laidų, specialių kriminalinių programų bei pramoginių filmų monitoringą, buvo padaryta išvada, kad orientacija į

¹¹⁷Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo, 2000m. lapkričio 29 d. įstatymo Nr. VIII-1905 redakcija.

¹¹⁸Vaiko teisių konvencija. Vaiko teisių informacijos centras. 1999.

¹¹⁹Lietuvos Respublikos įstatymas “Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos konvencijos dėl televizijos be sienų bei šios konvencijos pataisų protokolo ratifikavimo”//Valstybės žinios. 2000, Nr. 29-800.

¹²⁰Norvilienė V. Pornografija, smurtas ir žiniasklaida, www.prizme.lt 1998/3.

¹²¹ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė.-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 76.

smurtinio pobūdžio siužetus gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečiams bei skatinti jų smurtinius veiksmus, sprendžiant iškilusias problemas.¹²² Tačiau pastangos riboti nepilnamečiams žalingą informaciją buvo nesėkmingos. 1998 m. liepos 2 d. Seimo nutarimu Nr.VIII-834 buvo sudaryta Specialioji komisija teisės aktų, reglamentuojančių erotinio ir smurtinio pobūdžio spaudos leidinių, kino ir videofilmų, radijo ir televizijos programų platinimo tvarką, projektams rengti, kurios vienas iš uždavinių buvo sudaryti instituciją, kuri atliktų leidinių, filmų ir programų ekspertinę analizę ir priskirtų juos tam tikroms kategorijoms.¹²³ Šis Seimo nutarimas nebuvo įgyvendintas dėl pernelyg aršaus spaudos ir kitų visuomenės informavimo priemonių pasipriešinimo.

Kultūros ir pilietinių iniciatyvų fondo “Naujoji banga” surengtame forume “Žiniasklaida ir pilietinė Lietuvos visuomenė”, stengtasi atkreipti Vyriausybės bei visuomenės dėmesį į tai, jog per žiniasklaidą vis labiau plinta pornografija bei smurtas.¹²⁴ Šio forumo metu buvo labai kritikuojamas žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos darbas. Forume išsakyta nuogąstavimų, jog komisija, į kurią įeina ir leidėjai, gina tik savo pačių interesus. Todėl buvo pareikalauta sudaryti naują ir nešališką komisiją iš įvairesnių visuomenės atstovų – mokytojų, psichologų, gydytojų, kuri kontroliuotų smurtinės bei pornografinės literatūros ir filmų platinimą.

Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos vadovas Laimonas Tapinas buvo įsitikinęs, jog mūsų žiniasklaida nėra jau tokia bloga. Per dvejus metus komisija peržiūrėjo net 701 filmą, iš kurių 401 filmas buvo pripažintas pornografiniu, didelė dalis – erotiniais, tik 105 – tinkamais rodyti be apribojimų. Filmai su erotikos ir smurto elementais rodomi tik nuo 23 valandos, taip pat jie indeksuojami raidėmis. Tačiau tiesa ir tai, jog net 25 procentai 11-14 metų vaikų ir šiuo paros metu žiūri TV. Bet tai jau tėvų rūpestis. Laimonas Tapinas buvo įsitikinęs, jog kovojant prieš pornografiją ir smurtą žiniasklaidai griežtais draudimais nepadarysi didesnio poveikio: uždraudus šio pobūdžio filmus ar literatūrą, suklestės pagrindiniai leidiniai. O su jais kovoti daug sunkiau. Todėl čia daug lemia ir pačių žmonių sąmoningumas: svarbu, jog patys žmonės nepirktų ir neskaitytų šios rūšies leidinių, nežiūrėtų filmų. Juk išnyko kažkada tokie Lietuvoje populiarūs laikraščėliai kaip “Emanuelis”, “20 centų” ar “Jonukas ir Onutė”. Be to, Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos darbas grindžiamas kitų demokratinių Vakarų Europos šalių patirtimi. Turima žodžio laisve Lietuva garsi tarp kitų Rytų Europos šalių. “Mums pavydi daugelis Europos šalių. Kai kurie valdžios žmonės mano, jog minėtoji etikos komisija turėtų

¹²²Dobryninas A. Nepilnamečių justitija Lietuvos žiniasklaidoje. Lietuvos žmogaus teisių centras. 2000. P. 30-31.

¹²³Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. liepos 2 d. nutarimas Nr.VIII-834 “Dėl Specialiosios komisijos teisės aktų, reglamentuojančių erotinio ir smurtinio pobūdžio spaudos leidinių, kino ir videofilmų, radijo ir televizijos programų platinimo tvarką, projektams rengti sudarymo”//Valstybės žinios. 1998, Nr.63-1804.

¹²⁴Norvilienė V. Pornografija, smurtas ir žiniasklaida, www.prizme.lt 1998/3.

atlikti prokuratūros, policijos ir teismo funkcijas. Tačiau jos paskirtis – ne bausti, o susitarti, įtikinti, jog būtina laikytis Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso reikalavimų”, - sakė Laimonas Tapinas.¹²⁵

Lietuvoje ilgą laiką nebuvo valstybinės institucijos, atsakingos už nepilnamečių apsaugą visuomenės informavimo srityje. Nepilnamečių apsaugos nuo jiems žalingos informacijos beveik neatlieka ir žurnalistų savireguliacijos institucijos bei audiovizualinio sektoriaus reguliuotojas – Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Ši komisija, remdamasi Visuomenės informavimo įstatymo 49 straipsnio pirmosios dalies ketvirtuoju punktu, transliuotojams, pažeidusiems įstatymo reikalavimus ar nevykdantiems Komisijos priimtų sprendimų, gali taikyti nuobaudas, įskaitant Administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas pinigines baudas, tačiau kol kas tokios nuobaudos nėra taikomos.

Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 9 straipsnis nustato institucijas, atsakingas už šio įstatymo nuostatų įgyvendinimą. Remiantis įstatymu, pagrindinę priežiūrą, saugant nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos, atlieka Žurnalistų etikos inspektorius. Prie inspektorius institucijos suburta nepriekaištingos reputacijos specialių žinių turinčių ekspertų grupė, kuri vertina viešosios informacijos poveikį nepilnamečiams ir teikia savo išvadas inspektoriumi. Ekspertus skiria žurnalistų etikos inspektorius, atsižvelgdamas į kitų institucijų, atsakingų už minėto įstatymo įgyvendinimą, pasiūlymus. Ekspertų veikla finansuojama iš valstybės biudžeto. Šiame įstatyme taip pat įvardytos ir kitos institucijos, atsakingos už minėto įstatymo nuostatų įgyvendinimą: Lietuvos radijo ir televizijos taryba, Lietuvos radijo ir televizijos komisija, Kultūros ministerija, Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisija bei Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, tačiau visų šių institucijų kompetencija yra neatskirta, todėl neaišku, kokie kiekvienos jų įgaliojimai ir kurioje visuomenės informavimo srityje.¹²⁶

Apsaugant nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos, Lietuvoje įvesta ženklinimo sistema. Filmai klasifikuojami ir žymimi atitinkamais simboliais, pvz.:S – skirta tik suaugusiems, N-14 – skirta vaikams nuo keturiolikos metų. Tačiau toks filmų ar programų ženklinimas neretai padaro priešingą poveikį, negu tikimasi. Vaikai, pamatę tam tikrą ženklelį, filmą būtinai stengsis pažiūrėti, nes kas draudžiama – visuomet intriguoja. Taigi galime teigti, jog ženklinimas nėra efektyvi priemonė, siekiant apsaugoti nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos, ir gali būti taikoma tik kaip papildoma priemonė, bet ne kaip pagrindinė ir vienintelė.

¹²⁵Norvilienė V. Pornografija, smurtas ir žiniasklaida, www.prizme.lt 1998/3.

¹²⁶ Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas Nr.IX-1067//Valstybės žinios. 2002, Nr.91-3890, Nr.93.

Galime teigti, jog kol kas nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio nėra atliekama. Šiuo metu galiojančiuose įstatymuose nepilnamečių teisinės apsaugos nuo jiems žalingos informacijos visuomenės informavimo priemonėse mechanizmai nėra iki gali sukurti.

2.2.4. Tautinės, religinės neapykantos bei diskriminacijos kurstymo problema

Pastaraisiais metais mūsų žiniasklaidoje išryškėjo dar viena tendencija, kai pažeidžiamos ne tik atskiro žmogaus teisės, bet įžeidžiai ar su pasityčiojimu kalbama apie atskirą tautą ar tautinę mažumą, šitaip kurstant tautinę nesantaiką ir neapykantą. „Lietuvos aidas“ 2001 metais išspausdino net kelis straipsnius, kuriuose už lietuvių tautos genocidą ir kitus sunkius jai padarytus nusikaltimus buvo apkaltinti Lietuvoje gyvenantys žydai.

Dažnai galime rasti straipsnių, kai nurodoma nusikaltusio ar įtariamo nusikaltimu žmogaus tautybę, taip pat sudarant visuomenėje įspūdį, jog visi tos tautos žmonės yra nusikaltėliai. Ypač dažnai minima čigonų tautybė, nors niekam nekyla abejonių, jog ne mažiau, o gal net daugiau nusikaltimų Lietuvoje padaro ir kitų tautybių žmonės.

Aptarkime, kokia tautinių mažumų teisių ir laisvių apsauga garantuojama ir reglamentuojama Lietuvoje valstybiniu lygiu.

Tautinių mažumų identiško puoselėjimas, jų integravimasis į valstybės visuomeninį, politinį ir kultūrinį gyvenimą yra vienas iš svarbiausių Lietuvos Vyriausybės politikos tikslų. Be to, valstybės požiūris į asmenis, priklausančius tautinėms, etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms, teisių ir laisvių joms suteikimas yra viena iš pagrindinių kiekvienos valstybės įsitvirtinimo tarptautinėje bendrijoje sąlygų.

Geranoriškas Lietuvos valstybės požiūris į kitataučius savo piliečius žinomas jau nuo viduramžių. Tautinio Atgimimo judėjimas, prasidėjęs 1988 metais, sudarė sąlygas naujam tautinės politikos etapui šalyje. Lietuva buvo pirmoji Vidurio ir Rytų Europos valstybė, 1989 metais priėmusi Tautinių mažumų įstatymą, pataisytą ir papildytą 1991 metais. Prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1989 metais buvo įkurta speciali institucija, sprendžianti tautinių mažumų klausimus. Tai Tautybių departamentas, vėliau Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas.

Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų socialinė, ekonominė ir kultūrinė padėtis yra skirtinga, istoriškai skirtingai susiklostė ir jų gyvenimas. Dėl to jų poreikiai ir santykiai taip pat yra įvairūs. Nepaisant visų skirtybių, Lietuvoje visų tautinių mažumų gyvenimo klausimai sprendžiami valstybiniu lygiu. Visi politiniai ir ekonominiai sprendimai priimami atsižvelgiant į visų Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų interesus, nepažeidžiant jų nacionalinio orumo ir

teisių. “Lietuvos Respublika visiems savo piliečiams, nepriklausomai nuo jų tautybės, garantuoja lygias politines, ekonomines ir socialines teises bei laisves, pripažįsta tautinį identiškumą, kultūros tęstinumą, skatina tautinę savimonę bei jos saviraišką”, - pažymima Tautinių mažumų įstatyme.¹²⁷

Tautinių mažumų teisių ir laisvių apsaugą garantuoja ir reglamentuoja ne tik Tautinių mažumų įstatymas, bet ir Konstitucija. Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuva įsipareigojo laikytis tarptautinių organizacijų dokumentuose įtvirtintų žmogaus teisių apsaugos normų. Ji prisijungė prie svarbiausių Europos Tarybos dokumentų, skirtų tautinių mažumų apsaugai. Lietuvos Respublika 1993 m. gegužės 14 d. pasirašė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. 1995 m. balandžio 27 d. Seimas ratifikavo šią konvenciją ir kai kuriuos papildomus jos protokolus. Konvencijos 9 straipsnyje deklaruojama kiekvieno asmens teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Ši teisė apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti ir skelbti savo religiją ar tikėjimą tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, laikant pamaldas, atliekant apeigas, praktikuojant tikėjimą ar mokant jo.¹²⁸

Lietuvos Respublikai tapus tarptautinės teisės subjektu Lietuvos Respublikos atžvilgiu įsigaliojo 1992 metų vasario 20 dieną Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas.¹²⁹ Šio pakto 26 straipsnyje teigiama, jog “visi žmonės yra lygūs įstatymui ir turi teisę į vienodą, be jokios diskriminacijos įstatymo apsaugą. Šiuo atžvilgiu įstatymas turi drausti bet kokią diskriminaciją ir užtikrinti visiems vienodą ir veiksmingą apsaugą nuo diskriminacijos rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių arba kokių nors kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo ar kokio nors kito požymio pagrindu.” Toliau, 27 straipsnyje rašoma, jog tose valstybėse, kur yra tautinių, religinių ir kalbinių mažumų, asmenims, priklausantiems tokioms mažumoms, negali būti atimta teisė drauge su kitais jų grupės nariais turėti savo kultūrą, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ar vartoti gimtąją kalbą.¹³⁰

1995 m. vasario 1 d. Lietuvos Respublika pasirašė Europos Tarybos Sistemine tautinių mažumų apsaugos konvenciją – pirmąjį teisiškai privalomą dokumentą, skirtą tautinių mažumų apsaugai. Konvencijos preambulėje skelbiama, kad jos tikslas – garantuoti veiksmingą tautinių mažumų ir joms priklausančių asmenų apsaugą, bei pabrėžiama, kad veiksminga apsauga turi būti garantuota įstatymų, gerbiant valstybių teritorinį vientisumą ir nacionalinį suverenitetą. Sistemine tautinių mažumų apsaugos konvencija įsigaliojo 1998 m. lapkričio 1 d. Prie Konvencijos leidžiama prisijungti ne tik valstybėms, Europos Tarybos narėms, bet ir kitoms valstybėms. Konvencijoje numatyta, kad kiekviena valstybė gali atsižvelgti į skirtingas situacijas

¹²⁷Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymas Nr.XI-3412//Valstybės žinios. 1991, Nr.4-117.

¹²⁸Vadapalas V.Tarptautinė teisė:pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius:Eugrimas,2003. P.226.

¹²⁹Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas//Valstybės žinios, 2002 08 02, Nr.77, publ.Nr.3290.

¹³⁰Vadapalas V.Tarptautinė teisė:pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija.-Vilnius:Eugrimas,2003. P.205.

ir problemas, kurias reikia išspręsti; valstybei paliekama daugiau laisvės pasirinkti, kurias savo tautinių mažumų teises ji gali užtikrinti, priklausomai nuo istorinių tradicijų bei ekonominių sąlygų. Čia iškyla ir “tautinių mažumų” sąvokos apibrėžimo ir apsisprendimo, kuriuos asmenis mes priskirsime tautinėms mažumoms, problema. Daugelyje Vakarų Europos valstybių tautinių mažumų statusas taikomas tik piliečiams, istoriškai ilgai gyvenantiems toje valstybėje ir palaikantiems su ja glaudžius ryšius. Vakarų Europa šios nuostatos laikosi dėl to, kad čia yra daug pabėgėlių ir imigrantų. Pavyzdžiui, Vokietijoje gyvenantys lietuviai nėra laikomi tautine mažuma.

Lietuva laikosi principo, kad tautinių mažumų nariais pripažįstami toje valstybėje gyvenantys piliečiai. Kaip numatyta Tautinių mažumų įstatyme, kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, gaudamas pasą, laisvai pasirenka savo tautybę pagal tėvų ar vieno iš jų tautybę. Tautybė pase įrašoma raštišku piliečio pageidavimu. Taigi visi kitų tautybių šalies gyventojai, gavę Lietuvos Respublikos pilietybę, turi teisę laikyti save priklausančiais tautinėms mažumoms ir reikalauti, kad valstybė vykdytų savo tautinių mažumų teisių apsaugos įstatymus ir tarptautinius įsipareigojimus. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, pripažindama šalyje gyvenančių įvairių tautybių žmonių nueito istorinio kelio glaudžią sąsają su lietuvių tautos likimu ir bendrus siekius, remdamasi minėtais svarbiausiais Europos Tarybos bei kitais tarptautiniais dokumentais, nacionaliniais įstatymais ir teisės aktais, gerbia kiekvieną tautybę ir kalbą, pripažįsta tautinį identiškumą, kultūros tęstinumą, skatina tautinės savimonės ugdymą bei jos saviraišką.

Tačiau, nežiūrint mūsų Vyriausybės politikos, kaip jau minėjome anksčiau, Lietuvoje pasitaikė grubių tautinės ir rasinės nesantaikos kurstymo atvejų. Pastaraisiais metais didžiausią galvos skausmą Lietuvos teisėsaugininkams kėlė nacionalistinė Mindaugo Murzos vadovaujama Nacionaldemokratų partija. Ji pagarsėjo antisemitiniais išpuoliais, protestais dėl Lietuvos integracijos į euroatlantines struktūras. Šie asmenys 2003 metų gruodžio 24 dieną Šiauliuose, Tilžės ir Vilniaus gatvių sankryžoje, per valstybės pripažintos žydų religinės bendruomenės “Chassidie Chabad Lubavich” Didžiosios Menoros uždegimo ceremoniją demonstravo plakatus ir vėliavas, kurių užrašų turinys skatino neapykantą ir kurstė diskriminuoti žydus. Be to, neapykanta bei tautinė diskriminacija buvo kurstoma per Šiaulių savivaldybėje vykusį nacionaldemokratų renginį – ten panašių nuostatų nuskambėjo skaitomoje kuriamos Vieningosios nacionaldarbininkų partijos steigiamojoje deklaracijoje.¹³¹

Šiaulių miesto apylinkės prokuratūra pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl Šiauliuose nacionaldemokratų renginio metu nuskambėjusių antisemitinių pareiškimų. Tyrimas pradėtas pagal Baudžiamojo kodekso 170 str. 1 d., kuri numato atsakomybę už kurstymą prieš bet kokią

¹³¹<http://www.politika.lt/index.php/cid=694&new id=1535>.

tautą, rasę, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę, pranešė Generalinė prokuratūra. Ikiteisminis tyrimas pradėtas gavus Valstybės saugumo departamento Šiaulių apygardos skyriaus medžiagą. Spaudos teigimu, nacionaldemokratų lyderis Mindaugas Murza paskelbė deklaraciją, kurioje pasaulio žydai vadinami žiauriausiu ir klastingiausiu europietiškos rasės ir visos žmonijos priešui bei totalinio karo kurstytoja. M.Murza paskelbė apie ketinimus įkurti naują nacionalistinę partiją, kuri kovos prieš “pasaulio žydiją”. Deklaracijoje žadama “pasaulio žydiją nustumti į istorijos šiukšlyną”.¹³² Valstybės saugumo departamentas (toliau VSD) nacionaldemokratų renginio metu pareikštas idėjas vertina kaip antisemitines ir pažeidžiančias Lietuvos Respublikos įstatymus.

“Panašūs pasisakymai traktuotini kaip provokacija, propaguojanti ir kurstanti nacionalinę ir tautinę nesantaiką. VSD nuomone, bet koks panašių idėjų skleidimas daro žalą demokratinei valstybei”, - sakoma VSD pareiškimė. VSD nuomone, nacionaldemokratų lyderio M.Murzos ir jo vadovaujamos partijos veikla gali būti vertintina kaip turinti provokacinių požymių, todėl VSD kreipsis į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją, kad pastaroji pagal jai suteiktą kompetenciją ir pagal galiojančius įstatymus įvertintų Nacionaldemokratų partijos veiklos teisėtumą. Savo ruožtu, tuo metu buvęs Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas pasigenda griežtesnės visuomenės ir politikų reakcijos į radikalų pareiškimus. “Aš manau, kad tai provokacija, nes tokie pareiškimai akivaizdus susikirtimas su mūsų įstatymais. Reikia vertinti kaip įstatymo pažeidimą”, - spaudos konferencijoje sakė Artūras Paulauskas. Jis teigia pasigendantis visuomenės reakcijos ir primena, kad istorijoje jau buvo atvejų, kai visuomenės tyla baigėsi liūdnei. “Visuomenė neturėtų būti pakanti tokiems reiškiniams. Ji turėtų aktyviau pareikšti savo poziciją. Jeigu ji tyli arba stebi, tai lyg ir suteikia jėgų tokiems žmonėms veikti. Mes turim istorijoje labai blogų pavyzdžių, kuomet prasideda tokiais parėkavimais, o baigiasi labai blogai”, sakė A.Paulauskas, pridurdamas, kad pasigenda ir aktyvesnės politikų reakcijos.¹³³

Šiaulių miesto apylinkės teismas pripažino Šiaulių miesto tarybos narį Mindaugą Murzą kaltu dėl tautinės ir rasinės nesantaikos kurstyimo, kadangi jis įkūrė nacionalistinę politinę partiją su antisemitine programa, savo pareiškimais ir pateikta medžiaga raštu skatino nepagarbą žydams. Politikai ir aukšto rango valdžios pareigūnai viešai pasmerkė įkūrėjo pareiškimus. Mindaugas Murza ir Žilvinas Razminas buvo nubausti 5000 litų bauda. Keli jo rėmėjai – buvo nubausti mažesnėmis baudomis.¹³⁴

¹³²Prokuratūra pradėjo tyrimą dėl M.Murzos pareiškimų.<http://diskusijos.patriotai.lt/viewtopic.php/t=3827&sid=3f9fb25bef6ae0c9eca32024886a1b51>.

¹³³Prokuratūra pradėjo tyrimą dėl M.Murzos pareiškimų.<http://diskusijos.patriotai.lt/viewtopic.php/t=3827&sid=3f9fb25bef6ae0c9eca32024886a1b51>.

¹³⁴<http://Vilnius.usembassy.gov/Text/Docs/HumanR/Hrr2006LT.htm>.

Pasekoje šio neofašistinio skandalo, žurnalistas, publicistas bei aktorius Arkadijus Vinokuras atsisakė Žinių radijo laidoje “Raktas” diskutuoti apie politkorektiškumą su antisemitiniais pareiškimais bei žydų tautybės asmenų įžeidinėjimu pagarsėjusiu Nacionaldemokratų partijos pirmininku ir Šiaulių miesto tarybos nariu Mindaugu Murza. “Nesėdėsiu su nusikaltėliais, skleidžiančiais rasistinę ideologiją, vienoje studijoje ir manau, kad tokiems žmonėms negalima suteikti viešosios erdvės”, - savo apsisprendimą palikti studiją paaiškinio A. Vinokuras. Laidos vedėjas Audrys Antanaitis tvirtino norėjęs klausytojams parodyti radikalo pavyzdį.¹³⁵

Būtina prisiminti ir paminėti, kaip peržengdami žodžio laisvės principo ribas 2005 metų rugsėjo mėnesį keliuose danų dienraščio “Jyllands-Posten” numeriuose, danų žurnalistai išspausdino 12 karikatūrų, pašiepiančių Pranašą Muhamedą ir vaizduojančių jį teroristu. Danų žurnalistai puikiai suvokė, kad spausdinamose karikatūrose glūdi “sprogstamas užtaisas”. Vakarietiškos demokratijos šalyse neįsivaizduojama, kad žodžio laisvę galėtų riboti kokie nors šventais laikomi dalykai ar simboliai. Tad tyčiojimas iš Dievo ar Nukryžiuotojo simbolių, ypač pridengtas meno skraiste, tapo įprastu ir platesnės visuomenės dėmesio nesusilaukiančiu dalyku. Tačiau visiškai kitaip yra islamo šalyse, visiškai kitoks požiūris įsitvirtinęs ir Vakarų šalyse gyvenančiose musulmonų bendruomenėse. Galioja toks pat nelygstamas ir visų pripažįstamas “įstatymas”, draudžiantis vaizduoti Dievą ir Pranašą, juolab nepagarbiai apie juos atsiliepti. Patyčia jų atžvilgiu laikoma didžiausia nuodėme, šventvagyste ir nežmonišku veiksnu.¹³⁶ Šiame kontekste yra aišku, kad žurnalistai spausdindami karikatūras turėjo intenciją ižeisti, sukurstyti neapykantą. Akivaizdu, žurnalistai puikiai suvokė, ką daro ir ko siekia. Tik nesuvokė, kokios pasekmės gali kilti iš šių laisvo žodžio apraiškos formų.

Žurnalistai persistengė – ritosi protestai, buvo skelbiami prekybiniai boikotai, nutraukinėjamos tarpvalstybinės sutartys, liepsnojo diplomatinės atstovybės, buvo atšaukiami ambasadoriai, valstybių vadovai atsiprašinėjo... Palaikydami danų žurnalistus ir teigdami žodžio laisvę bei nesitaikstymą su “religinių ekstremistų” bandymu tą laisvę riboti, karikatūras perspausdino Vokietijos laikraščiai “Die Welt”, “Berliner Zeitung” ir Prancūzijos “France-Soir”. Pastarojo leidinio vadovybė atleido tą publikaciją palaiminusį skyriaus vedėją. Atsiprašinėjo islamo tikėjimą išpažįstančiųjų asmenų ir Prancūzijos užsienio reikalų ministerija.¹³⁷

Gyvenant globalaus pasaulio susisaistymo laikais ir įvairių religinių bendruomenių aplinkoje dera galvoti apie tai, kaip kitos, nevakarietiškos bendruomenės suvoks vienas ar kitas

¹³⁵A. Vinokuras atsisakė dalyvauti radijo laidoje kartu su radikalu M. Murza. <http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=11321358>.

¹³⁶Rubavičius V.: Sprogstamos karikatūros – žodžio laisvės įžeidimo apraiška? [http://www.omni.lt/i/\\$9359_7093/\\$z_33735](http://www.omni.lt/i/$9359_7093/$z_33735).

¹³⁷Ten pat.

laisvo žodžio apraiškos formas ir kokį atsaką jos gali sukelti.

Vakarų šalių žurnalistų išdėstytas žodžio laisvės supratimas suvoktinas kaip atsakomybės už savo žodžius nejuočiančio vaiko įgeidis. Tokios karikatūrinės žodžio laisvės apraiškos skatina susipriešinimą ir kelia realų pavojų su tuo visai nesusijusiems žmonėms. Tačiau pats žodžio laisvės principas čia niekuo dėtas – žodžio laisvės apraiškos gali puikiai derėti su pagarba tikinčiųjų jausmams, šventiems dalykams ir simboliams. Vakarų žurnalistų išdėstytos žodžio laisvės sampratos iš esmės yra konfrontacinio pobūdžio.

Žodžio laisvės supratimas globaliame pasaulyje turėtų atsakingai teigti žmogaus teises, įvairių etninių bendruomenių sugyvenimą ir toleranciją. Taip pat ir Lietuvoje reikia stiprinti gyvenančių tautų santarvę, savitarpio supratimą ir pagarbą, šalinti nepasitikėjimą, praeities nuosėdas. Tenka įsitikinti, kad demokratinė visuomenei sukurti reikia kur kas daugiau laiko ir pastangų nei iš pradžių atrodė.

2.2.5. Žodžio laisvės kontrolės elektroninėje žiniasklaidoje problema

Šiuolaikinėje visuomenėje informacinių technologijų plėtra ypač sparti. Sunku rasti sritį, kurioje nebūtų taikomos naujos informacinės technologijos. Lietuvos Respublikos Vyriausybė remia ir finansuoja informacinės visuomenės plėtrą, taip pat parengė informacinės visuomenės plėtros strateginį planą.¹³⁸ Visuomenei tampa prieinami didesni nei kada nors informacijos kiekiai. Naudojantis personaliniu kompiuteriu šiandien galima patekti į duomenų bazes visame pasaulyje, rasti informaciją iš visų mokslo, verslo, meno, pramogų sričių ir t.t. Interneto pagalba galima skaityti žurnalus, laikraščius, žiūrėti televizijos bei klausyti radijo programas. Interneto galimybės yra beveik neribotos.

Tačiau kalbant apie naujų informacinių technologijų galimybes būtina išskirti ir aptarti su jomis susijusias problemas. Šios problemos mūsų visuomenėje naujos, iki šiol nepatirtos. Viena iš didžiausių – žmogaus teisių apsauga. Lietuvoje elektroninė žiniasklaida yra tapusi svarbi visuomenės gyvenime, tačiau galiojančiuose įstatymuose šie procesai nereglamentuojami. Visuomenės informavimo įstatyme apie internetą, skaitmeninį radiją ar televiziją, elektroninę žiniasklaidą visiškai neužsimenama. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr.290 patvirtino viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarką.¹³⁹ Pagal šį nutarimą už interneto

¹³⁸Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. vasario 9 d. nutarimas Nr.149//Valstybės žinios. 2001, Nr.14-437.

¹³⁹Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimas Nr.290 “Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo”// Valstybės žinios. 2003, Nr.24-1002.

tinklalapio turinį atsako to interneto tinklalapio įkūrėjas (valdytojas). Kai interneto tinklalapio įkūrėjas ir valdytojas nėra tas pats asmuo, už interneto tinklalapio turinį atsako valdytojas. Informacijos prieglobos paslaugų teikėjas atsako už informaciją, kurią saugo interneto tinklalapio įkūrėjo (valdytojo) ir (arba) paslaugų gavėjo prašymu, tik šiais atvejais: jeigu jis teikia paslaugas turėdamas faktinių žinių apie šios Tvarkos pažeidimus, vykdomus naudojantis jo teikiamomis paslaugomis arba naudojant jo tarnybinę stotį; jeigu jis, sužinojęs apie tarnybinėje stotyje laikomą neskelbtiną informaciją, nedelsdamas jos nepanaikina arba nenutraukia prieigos prie jos, atsižvelgdamas į šios Tvarkos 14 punkto nuostatas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad “laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu (...)” Konstitucinis Teismas 2005 m. rugsėjo 19 d. priėmė nutarimą, kuriame pripažino, “kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr.290 patvirtintos Tvarkos 12 punktas, 14 punkto nuostata “Informacijos prieglobos paslaugų teikėjai ir (arba) tinklo paslaugų teikėjai privalo nutraukti prieigą prie tarnybinėje stotyje esančios informacijos šiais atvejais: (...) 14.2. jeigu informacijos prieglobos paslaugų teikėjas arba tinklo paslaugų teikėjas sužino apie jo tarnybinėje stotyje saugomą neskelbtiną informaciją, o prieigą nutraukti techniškai yra įmanoma” ir 16 punkto nuostata “Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos turi: (...) 16.3 apie nustatytą pažeidimą pranešti informacijos prieglobos paslaugų teikėjui arba tinklo paslaugų teikėjui”, - neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai.

Pagal šiuo metu galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus ir poįstatyminius teisės aktus už interneto tinklalapyje, taip pat ir elektroninėje visuomenės informavimo (žiniasklaidos) priemonėje paskelbtą informaciją atsako interneto tinklalapio įkūrėjas arba valdytojas, o tam tikrais atvejais ir paslaugų teikėjas. Šiems subjektams teisinė atsakomybė kiltų tada, kai jie žinojo arba turėjo žinoti, kad jų valdomoje elektroninėje visuomenės informavimo priemonėje buvo paskelbta neteisėto turinio informacija (valdytojo atveju) arba naudojantis teikiamomis paslaugomis laiku nesiimta priemonių, kad prieiga prie tokios informacijos būtų panaikinta (paslaugų teikėjo atveju). Tai reiškia, kad teisinė atsakomybė minėtiems subjektams kils visada, kai informacija bus paskelbta jų darbuotojų iniciatyva, taip pat, kai informacija bus paskelbta anonimiškai, jei interneto tinklalapio valdytojas, įkūrėjas arba paslaugos teikėjas atsisakytų nurodyti informaciją pateikusį asmenį – atskleisti informacijos šaltinį.

Pagrindinė teisinio reguliavimo spraga – nenuoseklus atsakomybės įteisinimas teisės aktuose ir nevysiškai vienodas atsakomybę reglamentuojančių nuostatų interpretavimas specialiuose – Visuomenės informavimo ir Informacinės visuomenės paslaugų – įstatymuose. Nenuoseklus atsakomybės įteisinimas minėtuose įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose palapsniui išaugino nebaudžiamumo už internete neskelbtinos informacijos paskelbimą

atmosferą. Dažnai tokią nebaudžiamumo būseną paskatina ir palydi anonimiškumas, galimybė rašyti, komentuoti tiksliai neįvardinant savęs, neatskleidžiant savo asmens tapatybės.

Kokios elgsenos būtų galima tikėtis iš interneto svetainių valdytojų, paslaugų teikėjų? Griežtesnė komentatorių registracija neigiamai atsilieptų interneto svetainių populiarumui. Dėl to šios išeities interneto tinklalapio valdytojai pasirinkti neskuba. Asmens duomenų apsaugos ir šių duomenų tvarkymo problema – tai vienas iš argumentų, kuriuo pasisakoma prieš griežtesnį komentatorių registravimą. Interneto tinklalapio valdytojai, paslaugos teikėjai neskuba atsisakyti galimybės siūlyti interneto skaitytojams komentuoti.

Negausi bylų dėl internetu išplatintos neteisėtos informacijos praktika rodo, kad beveik neįmanoma susekti ir patraukti atsakomybėn to, kuris, būdamas viešoje vietoje, pritaikytoje naudotis kompiuteriu su prieiga prie interneto, (internetu kavinėje, bibliotekos skaitykloje, mokykloje ir pan., vietose, kur teikiamos interneto prieigos paslaugos) parengia ir internetu išplatina informaciją, kurią įstatymas skelbti draudžia – nesvarbu, ar tai konkretaus asmens garbę ir orumą žeminanti informacija, ar asmens privatumą atskleidžianti informacija, ar tautinę nesantaiką kurstantis, ar asmens nekaltumo prezumpciją pažeidžiantis pareiškimas. Žinia, kad ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai dažnai atsiduria aklavietėje, kai jiems yra žinomas tik interneto protokolo adresas, t.y. konkretus kompiuteris, iš kurio buvo išsiųstas pranešimas, bet ne juo pasinaudojęs ir pranešimą išplatinęs asmuo. Tai suvokia nemaža dalis internete naršančių.

Internetu išplatintą neteisėtą informaciją priskirsime asmeninių nuomonių kategorijai. Prisiminkime ankstesniame skyriuje aptartas asmeninės nuomonės reiškimo teisinės sąlygas. “Kalbant apie šmeižiančios ar įžeidžiančios nuomonės autoriaus atsakomybę norint nustatyti asmeninės nuomonės autoriaus kaltę pagrindinė užduotis yra įrodyti, kad žinomai melaginga informacija buvo paskleista tyčia. Kai asmeninės nuomonės reiškėjas visų pirma žino, kad sako netiesą (...) suvokdamas, kad pašnekovas įsižeis, tuomet galime kalbėti apie jo kaltę”¹⁴⁰.

Jau kelerius metus veikiančio ir vienu populiariausiu Lietuvoje laikomo portalo direktorė J.Eivaitė neslepia, kad, vis daugėjant interneto vartotojų, darosi sunku kontroliuoti visų komentatorių tekstus. “Būna, kad per minutę parašoma keliasdešimt komentarų. Redaktoriai nespėja jų atrinkti”, pripažįsta J.Eivaitė.¹⁴¹ Iki šiol nesumontuoti jokie filtrai, kurie atrinktų neskelbtiną informaciją: dienos šviesą išvysta šmeižiantys ir įžeidžiantys komentarai. “Atėjo laikas, kai fiziškai sunku ištrinti visus neskelbtinus komentarus, todėl reikia stengtis, kad tokie filtrai būtų sumontuoti”, - aiškino J.Eivaitė¹⁴².

¹⁴⁰ Arlauskas S. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos // Jurisprudencija. 2001, Nr. 19(11). P. 141-160.

¹⁴¹ Jurgelaitis R. Išrinktuosius užplūdo niekinimų banga. Kauno diena, 2003 m. balandžio 24 d., <http://www.kaunodiena.lt/lt/?id=67aid=8242>.

¹⁴² Ten pat.

Kyla klausimas, kaip galima apginti asmens teises, pažeistas elektroninėje visuomenės informavimo priemonėje, kurioje kiekvienas rašantis įsivaizduoja esąs žurnalistas, tačiau nesilaiko vieno pagrindinių visuomenės informavimo principų – skelbti teisingą, tikslią ir nešališką informaciją. Valdytojas iš anksto privalo perspėti, jog visa atsakomybė už tinklalapyje pateiktos informacijos teisingumą ir atitikimą teisės aktams tenka informaciją pateikusiam asmeniui. Kiekvienas asmuo, kurio garbė ir orumas buvo pažeisti, gali reikalauti vieno iš pagrindinių pažeistų teisių gynimo būdo – tikrovės neatitinkančios, garbę ir orumą žeminančios informacijos paneigimo.

3.ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS REGLAMENTAVIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMUOSE TEISĖS SPRAGOS BEI ATSKIRŲ TEISĖS NORMŲ TAIKYMO ASPEKTAI IR PROBLEMATIKA

3.1. INFORMACIJOS ŠALTINIO APSAUGOS PROBLEMA

Nors Visuomenės informavimo įstatyme teigiama, kad žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, tačiau gilinantis į šio įstatymo sąveiką su kitais teisės aktais aiškėja, kad ši nuostata galioja ne visuomet ¹⁴³. Didžiausią įtaką minėtai visuomenės informavimo įstatymo nuostatai turi keli teisės aktai: Baudžiamasis, Baudžiamojo proceso, Civilinis kodeksai.

Visuomenės informavimas apie daugelį neigiamų socialinių reiškinių, ypač tokių kaip nusikaltimai, nebūtų įmanomas, jei žurnalistai neturėtų galimybės gauti informacijos. Nors informacijos paslapties išsaugojimo teisė taikoma visai žiniasklaidai ir visiems žurnalistams nepriklausomai nuo temų, tačiau akivaizdu, kad suinteresuotumas išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį atsiranda tuomet, kai atskleidžiami įstatymams ir moralei prieštaraujantys faktai. Vienas iš pagrindinių demokratijos principų yra tas, kad spaudos laisvė ir teisė skleisti informaciją yra teisėta tol, kol nepažeidžia kitų teisių.¹⁴⁴

Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo (toliau VII) 3 straipsnis “Pagrindiniai visuomenės informavimo principai” yra itin svarbus tuo, kad 2 ir 4 dalyse formuluojamos nuorodos į kitus teisės aktus, kuriais privalo vadovautis viešosios informacijos rengėjai, platintojai, žurnalistai. Šios nuorodos labai reikšmingos ir aiškinantis, ar vienas iš pagrindinių informacijos laisvės principų – informacijos šaltinio paslapties išsaugojimas yra užtikrintas būdais, deramais demokratiškoje visuomenėje.

Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje skelbiama, kad viešosios informacijos rengėjai, platintojai, žurnalistai savo veikloje vadovaujasi Konstitucija ir įstatymais, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, taip pat humanizmo, lygybės, pakantų, pagarbos žmogui principais, gerbia žodžio, kūrybos ir sąžinės laisvę, nuomonių įvairovę, laikosi žurnalistų profesinės etikos normų, padeda plėtoti demokratiją, visuomenės atvirumą, skatina visuomenės pilietiškumą ir valstybės pažangą, stiprina valstybės nepriklausomybę, ugdo tautinę kultūrą ir dorovę.¹⁴⁵ Šio įstatymo 4 dalyje formuluojami informacijos laisvės ribojimo pagrindai:” Naudojimasis informacijos laisve gali būti saistomas tokių reikalavimų, sąlygų,

¹⁴³Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr.71-1706.

¹⁴⁴Jočienė D.Nuomonės reiškimo laisvė.Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika//Justitia.2000, Nr.4-5.

¹⁴⁵Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr.71-1706.

apribojimų ar bausmių, kuriuos nustato įstatymai ir kurie demokratinėje visuomenėje būtini Lietuvos valstybės saugumui, teritorijos vientisumui, viešajai tvarkai, konstitucinei santvarkai apginti, teisminės valdžios nešališkumui garantuoti, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, konfidencialios informacijos atskleidimui, apsaugoti žmonių sveikatą bei dorovę, taip pat jų privatų gyvenimą, orumą ir teises”.¹⁴⁶

Informacijos šaltinio apsauga reglamentuojama VII 8 straipsnyje, kuris, skelbia, kad viešosios informacijos rengėjas, platintojas, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkas, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio. Ši nuostata vertintina kaip vienas iš svarbiausių informacijos laisvės saugiklių, užtikrinančių apsaugą nuo neteisėto persekiojimo ir kiekvienam žurnalistui, ir jo informacijos šaltiniui. Informacijos šaltinio apsaugos užtikrinimas teisės aktuose bei jo praktinis taikymas dažnai esti vienas iš svarbių rodiklių sprendžiant apie valstybės žodžio laisvės lygį. Todėl tokią Visuomenės informavimo įstatymo nuostatą labai palankiai vertina ne tik mūsų šalies žurnalistai, bet ir įvairių šalių, tarptautinių organizacijų ekspertai. 2000 m. Tarptautinio žiniasklaidos laisvės ir žmogaus teisių tyrimo centro “Freedom House” ekspertai Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymą įvertino kaip “vieną iš demokratiškiausių visoje Rytų ir Vidurio Europoje.”¹⁴⁷

Pakalbėkime apie kitų teisės aktų, į kuriuos yra minėta nuoroda VII 3 straipsnyje, įtaką informacijos šaltinio apsaugos užtikrinimui. Nenagrinėjant tos situacijos, kai viešosios informacijos rengėjas, žurnalistas, kaip fizinis asmuo yra įtariamas arba kaltinamas padaręs nusikaltimą, analizuotina situacija, kai viešosios informacijos rengėjas apklausiamas kaip liudytojas tiriant baudžiamąją bylą dėl jo profesinės veiklos. Tai viena iš pagrindinių situacijų, kai iškyla klausimas dėl informacijos šaltinio paslapties. Tokioje situacijoje piliečių ir valstybės santykius reguliuoja ne Visuomenės informavimo įstatymas, o Baudžiamojo proceso kodeksas.¹⁴⁸ Šio kodekso 77 straipsnis “Liudytojo parodymai” nustato, kad liudytoju gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokias nors su byla ar pareiškimo, pranešimo apie padarytą nusikaltimą patikrinimu susijusias aplinkybes. Liudytojas gali būti apklausiamas apie nustatytinas toje byloje ar pareiškime, pranešime apie padarytą nusikaltimą išdėstytas aplinkybes, apie faktus, apibūdinančius kaltinamojo ir nukentėjusiojo asmenybę, apie jų tarpusavio santykius, taip pat apie liudytojo santykius su kaltinamuoju ir nukentėjusiuoju”. Taip pat žodžio laisvei aktuali yra BPK 128 straipsnio 2 dalis, kuri nustato,

¹⁴⁶Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr.71-1706.

¹⁴⁷Tapinas L.Žiniasklaidos bylos Lietuvos teismuose ir strazbūre//Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida:konferencijos medžiaga.Vilnius:Lietuvos Respublikos Seimas. 2001.

¹⁴⁸Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas::rinkinys-segtuvas.Officialus tekstas su pakeitimais ir papildymais.Vilnius:Teisinės informacijos centras. 1996, P.58-61.

kad pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikaltimą tiriantis pareigūnas gali išreikalauti reikiama medžiaga ir atlikti šio kodekso nustatyta tvarka tardymo veiksmus: liudytojo apklausą, akistatą, poėmį, asmens kratą ir kitus. Galima daryti išvadą, kad VII 8 straipsnis "Informacijos šaltinio paslaptis" negalioja tada, kai žurnalistas apklausiamas kaip liudytojas baudžiamojoje byloje, ir kai tiriamas pareiškimas ar pranešimas apie padarytą nusikaltimą, ir bet koks žurnalisto bandymas nusišalinti informacijos šaltinį būtų vertintinas kaip melagingų parodymų davimas. BPK komentare teigiama, jog parodymai laikomi melagingais, jei liudytojas sąmoningai neteisingai nurodo ar nutyli jam žinomus faktus, susijusius su apklausos dalyku.¹⁴⁹

Išanalizavę du aukščiau minėtus teisės šaltinius – Visuomenės informavimo įstatymą ir Baudžiamojo proceso kodeksą, - nustatome, jog VII įtvirtinta žurnalisto teisė išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, gali sudaryti prielaidas pažeisti kitas konstitucines teises ir laisves. Tokio teisinio reguliavimo nustatymas VII 8 straipsnyje konkuruoja su BPK 77 bei 128 straipsniais. Iškilus būtinybei, šios konkurencijos atveju, negalios VII 8 straipsnis.

Dar viena situacija, kai informacijos šaltinio paviešinimu gali tapti suinteresuota pati visuomenės informavimo priemonė arba žurnalistas, iškyla nagrinėjant Visuomenės informavimo įstatymo bei Civilinio kodekso nuostatas dėl asmens teisių, garbės ir orumo apsaugos. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjas A.Norkūnas, lygindamas anksčiau galiojusį Civilinį kodeksą su dabartiniu, teigia, kad anksčiau "buvo nustatoma masinių informacijos priemonių ir kitokių su žiniasklaida susijusių subjektų atsakomybė už paskleistas žinias ir buvo įvardijami atvejai, kada už paskleistas žinias neatsako. (...) Čia (naujajame CK-aut.past.) iš esmės įtvirtintas pagrindinis principas, kad žalą atlygina duomenis paskleidęs asmuo".¹⁵⁰ Išimtytys numatytos tik trimis atvejais. Visuomenės informavimo priemonė, paskleidusi asmens reputaciją žeminančius ir tikrovės neatitinkančius duomenis, privalo atlyginti asmeniui padarytą turtinę ir neturtinę žalą tik tais atvejais, kai ji žinojo ar turėjo žinoti, jog paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, taip pat, kai tuos duomenis paskelbė jos darbuotojai arba kai duomenys paskleisti anonimiškai, o visuomenės informavimo priemonė atsisako nurodyti tuos duomenis pateikusį asmenį.¹⁵¹ Civiliniame kodekse pateikta formuluotė leidžia daryti prielaidą, kad visuomenės informavimo priemonė ir žurnalistas gali būti suinteresuoti atskleisti informacijos šaltinį, siekdami išvengti mokėti tūkstantines žalos atlyginimo išmokas. Šioje situacijoje gali iškilti problema – informacijos šaltinio atsakomybė už jo turėtos informacijos

¹⁴⁹Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras.Vilnius:Teisinės informacijos centras. 2001,P.102-110.

¹⁵⁰Norkūnas A.Asmeninių teisių gynimo aspektai pagal Lietuvos įstatymus//Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida:konferencijos medžiaga.Vilnius:Lietuvos Respublikos Seimas.2001.

¹⁵¹Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr.74-222.

paskelbimą būtent viešosios informacijos priemonėje. Pirmiausia neatmetama galimybė, jog asmuo perduos tą informaciją nesuvokdamas, jog ji perduota konkrečios informacijos priemonės interesams atstovaujančiam asmeniui, t.y. jis gali nežinoti su kuo bendrauja, ir įrodyti, kad buvo taip, gali būti labai sudėtinga. Antra problema ta, kad asmuo, pats to nežinodamas, gali disponuoti tik daline informacija, kurios neišsamumas gali sudaryti neadekvatų realiai situacijai vaizdą. Patikrinti ją, įsitikinti jos teisingumu yra žurnalisto priedermė, kurią nurodo net keli VII straipsniai. Prisiminkime, jog žurnalisto nuomonė priskiriama profesionalių nuomonių kategorijai. Kalbėdami apie nuomonės profesionalumą sakome, kad šios nuomonės autorius apie kalbamą dalyką privalo būti sukaupęs kiek įmanoma daugiau informacijos. Taip pat reikia pabrėžti, “kad žurnalistika yra ne vien tik visuomenės informavimo, bet ir visuomenės švietimo, kilnių idealų propagandos priemonė. Žurnalistas privalo prognozuoti savo reportažo visuomeninį rezonansą ir pasistengti, kad jis būtų teigiamas”, -teigia prof.S.Arlauskas.¹⁵²

¹⁵²Arlauskas S.Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos//Jurisprudencija.2001,Nr.19(11).P.141-160.

3.2. LIETUVOS RESPUBLIKOS VISUOMENĖS INFORMAVIMO ĮSTATYMO NEATITIKIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAI

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas gavo Seimo narių grupės prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai ir ar šio įstatymo 14 straipsnio 3 dalis neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsniui.

Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnyje nustatyta: „Viešosios informacijos rengėjas, platintojas, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkas, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio”.¹⁵³

Konstitucijos 29 straipsnyje nustatyta: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu”.¹⁵⁴

Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucija yra vientisas aktas. Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įstatymais įtvirtinant informacijos laisvės įgyvendinimo garantijas būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas konstitucines vertybes, konstitucinių vertybių pusiausvyrą.¹⁵⁵

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad įstatymu įtvirtindamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio kaip vieną iš žiniasklaidos laisvės garantijų, įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio teisinės valstybės principo, nepažeisti Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių. Įstatymais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įtvirtinant žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio būtų sudaromos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes.¹⁵⁶

Įstatymu nustatydamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo,

¹⁵³Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr.71-1706.

¹⁵⁴Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios.1992, Nr.3-1014.

¹⁵⁵Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”//Valstybės žinios.2002, Nr.104-4675.

¹⁵⁶Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”//Valstybės žinios. 2002, Nr.104-4675.

kuriuo būtų sudarytos prielaidos neatskleisti informacijos šaltinio net ir tada, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, nes informacijos šaltinio neatskleidimas galėtų sukelti daug sunkesnes pasekmes negu jos atskleidimas. Įstatymų leidėjas, nustatydamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, turi pareigą įstatymu nustatyti ir tai, kad kiekvienu atveju spręsti, ar žurnalistas turi atskleisti informacijos šaltinį, gali tik teismas.¹⁵⁷ Jei teismo procese nustatoma, kad informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ir reikšmingų visuomenės interesų, teismo procese turėtų būti nustatoma žurnalisto pareiga atskleisti informacijos šaltinį.

Konstitucinis Teismas nustatė, kad Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis ta apimtimi, kuria įtvirtinta, kad viešosios informacijos rengėjas, platintojas, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkas, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio net ir tais atvejais, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas, prieštarauja Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalims, o ta dalis, kuria įtvirtinta, kad viešosios informacijos rengėjas, platintojas, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkas, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio net ir teismui, nors informacijos šaltinį atskleisti būtina tam, kad būtų vykdomas teisingumas, prieštarauja Konstitucijos 29 straipsniui.¹⁵⁸

¹⁵⁷Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”//Valstybės žinios. 2002, Nr.104-4675.

¹⁵⁸Ten pat.

3.3. ATSKIRŲ TEISĖS NORMŲ TAIKYMO ASPEKTAI IR PROBLEMATIKA

Teisės teorijoje teisę studijuojantys studentai mokomi, jog teisės norma apibrėžiama kaip visiems privaloma formaliai apibrėžta bendro elgesio taisyklė, valstybės prievartos priemonėmis saugoma nuo pažeidimų. Tačiau žodžio laisvės teisę reglamentuojančių normų, taisyklių laikymosi kontrolę valstybė yra pavedusi žurnalistų ir leidėjų savireguliacijos institucijoms – Kultūros ministerijai; Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai; Lietuvos radijo ir televizijos komisijai; Žurnalistų etikos inspektoriumi. Taigi, žodžio laisvės teisę reglamentuojančios teisės normos labai dažnai nenumato sankcijos, kuri užtikrintų teisės normoje suformuluotos taisyklės įgyvendinimą. Kitais atvejais šios teisės normos deklaruoja tam tikrą teisinių santykių dalyvių teisę, tačiau nenumato šios teisės gynimo būdų. Pasiremsime pavyzdžiu. Visuomenės informavimo įstatymo 47 straipsnio aštuntoji dalis numato, kad žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos sprendimai dėl profesinės etikos ar kitų pažeidimų turi būti nedelsiant skelbiami tose pačiose visuomenės informavimo priemonėse, kuriose komisija nustatė pažeidimus.¹⁵⁹ Jei viešosios informacijos rengėjas ar platintojas nepaskelbia komisijos sprendimo dėl žurnalistikos etikos ar kitų pažeidimų savo visuomenės informavimo priemonėje, komisijos sprendimas paskelbiamas per Lietuvos nacionalinį radiją. Tačiau įstatymai nenumato jokių kitų poveikio priemonių, kurios priverstų šių teisinių santykių subjektus laikytis teisės normų. Problema yra ta, jog visuomenės informavimo priemonių savireguliacijos ir savitvarkos institucijų sistema yra paremta idėja, kad valstybė, atsisakydama bet kokių valstybinio reguliacijos metodų, visas savo teises deleguoja pačiai visuomenės informavimo sferai – ji pati turi spręsti savo plėtros tendencijas, užtikrinti teisės ir etikos normų laikymąsi. Tačiau šis modelis Lietuvoje yra neefektyvus, nes savireguliacijos institucijos, finansuojamos pačių visuomenės informavimo priemonių, netenka nepriklausomybės ir savarankiškumo, o žurnalistai ir leidėjai dažniausiai nesilaiko įstatymų ir žurnalistikos etikos reikalavimų, skeptiškai vertina savo pačių sukurtą savireguliacijos institucijų pastangas. Peršasi nuomonė, jog reikėtų keisti visuomenės informavimo priemonių savireguliacijos teisinį statusą, t.y. valstybė susigražintų deleguotas savireguliacijos institucijoms visas savo teises, būtų taikomi valstybinio reguliacijos metodai.¹⁶⁰

Pasitaiko atvejų, kai tie patys klausimai skirtingų teisės šakų yra sprendžiami skirtingai. Tokiu atveju atsiranda teisės kolizija. Pasiremsime pavyzdžiu. Mūsų analizuoto Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnis numato, kad žurnalistas turi teisę neatskleisti informacijos šaltinio, o Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 15 straipsnis įpareigoja žurnalistą, jeigu

¹⁵⁹Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr.71-1706.

¹⁶⁰Meškauskaitė L.Žiniasklaidos teisė.-Vilnius:Teisinės informacijos centras,2004. P.73.

informacijos šaltinis prašo, išlaikyti jo vardo paslaptį, jokių būdu neatskleisti informacijos šaltinio.¹⁶¹

Tokia situacija diskredituoja teisę, būtina šias teisės normas tobulinti ir ieškoti jų užtikrinimo būdų.

¹⁶¹ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas//Danielius.SL 1368. Vilnius, 1996.

IŠVADOS

Atlikta teisės aktų, reglamentuojančių žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribas demokratinėje visuomenėje, mokslinės ir kitokios literatūros analizė bei aptartos pagrindinės šios teisės ribų teisinio reglamentavimo problemos sąlygoja šias išvadas:

1. Žodžio laisvės teisė – viena istoriškai seniausių žmogaus teisių, įtvirtinta Konstitucijose, įvairiuose įstatymuose ir valstybės užtikrinta galimybė netrukdomai reikšti savo mintis, pažiūras, įsitikinimus viešai. Žodžio laisvė – tai viena iš demokratinės valstybės egzistavimo sąlygų, tai dvasinio bendravimo tarp žmonių laisvė.

2. Žodžio laisvė nėra absoliuti. Ji ribojama norint apsaugoti svarbesnius visuomenės interesus arba atskirų asmenų teises. Žodžio laisvės apribojimus lemia šių teisių santykis su kitomis vertybėmis, išreiškiančiomis kitų asmenų teises ir laisves bei būtinus visuomenės poreikius (LR Konstitucijos 25 straipsnyje bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje ribojimo pagrindai iš esmės sutampa).

3. Žodžio laisvė sietina su tiesos skelbimu gera valia ir gėrio siekimu. Tiesa sudaro intelektualinį žodžio laisvės naudojimo aspektą, o gėris valinį aspektą.

4. Išskiriamos įvairios nuomonių kategorijos: asmeninės nuomonės, profesionalios nuomonės ir oficialios nuomonės. Asmeninės nuomonės teisinės atsakomybės pagrindas yra tyčia skleidžiama melaginga informacija, įžeidžianti kitą asmenį ar suteršianti jo garbę. Profesionalios, žurnalisto, skelbiamos nuomonės teisinė atsakomybė kyla dėl nerūpestingai rengiamos publikavimui informacijos. Oficialaus asmens (valstybės pareigūno) viešai skelbiama informacija ar nuomonė privalo būti maksimaliai paremta tikrais faktais.

5. Dažniausi žodžio laisvės teise naudojantis padaromi žmogaus teisių pažeidimai yra asmeninėms neturtinėms teisėms, t.y. žmogaus garbės ir orumo žeminimas, platinimas žinių apie privatų gyvenimą. Kyla pavojus, jog braudamasi į privatumo sferą žiniasklaida atlieka ne informatyvų, bet destruktivų vaidmenį ir tampa verslo bei reklamos dalimi.

6. Nėra užtikrinama Nepilnamečių piliečių dorovės apsauga nuo jiems žalingos informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse. LR nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas praktikoje nėra taikomas. Neatribota apsaugą įgyvendinančių institucijų kompetencija. Nesukurta įstatyminė bazė.

7. Šiuolaikinėje visuomenėje informacinių technologijų plėtra ypač sparti. Lietuvoje elektroninė žiniasklaida yra tapusi svarbi visuomenės gyvenime, tačiau galiojančiuose įstatymuose šie procesai nereglamentuojami.

8. Įstatymų leidėjas, nustatydamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio

paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, turi pareigą įstatymu nustatyti ir tai, kad kiekvienu atveju spręsti, ar žurnalistas turi atskleisti informacijos šaltinį, gali tik teismas. Jei teismo procese nustatoma, kad informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ir reikšmingų visuomenės interesų, teismo procese turėtų būti nustatoma žurnalistų pareiga atskleisti informacijos šaltinį.

9. Visuomenės informavimo priemonių savireguliacijos modelis Lietuvoje yra neefektyvus, nes savireguliacijos institucijos, finansuojamos pačių visuomenės informavimo priemonių, netenka nepriklausomybės ir savarankiškumo, o žurnalistai ir leidėjai dažniausiai nesilaiko įstatymų ir žurnalistikos etikos reikalavimų, skeptiškai vertina savo pačių sukurtų savireguliacijos institucijų pastangas.

10. Žodžio laisvės teisę reglamentuojančios teisės normos nepasižymi stabilumu. Galime teigti, jog išgyvenamas formavimosi procesas. Būtina šias teisės normas tobulinti ir ieškoti jų užtikrinimo būdų. Tai labai sudėtinga, nes atskirti žodžio laisvės cenzūrą nuo teisinio žodžio laisvės ribojimo yra nelengvas uždavinys, reikalaujantis fundamentalių teisės žinių bei patyrimo.

REKOMENDACIJOS

Išnagrinėjus teisės aktų, reglamentuojančių žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribas demokratinėje visuomenėje, mokslinės ir kitokios literatūros visumą, sprendžiant šios laisvės teisės ribų problemą, galima pasiūlyti šias nuostatas:

1. Siekiant išsaugoti pagarbą žmogui ir pagrindinėms žmonių teisėms, Lietuvos įstatymuose numatyti civilinę, baudžiamąją atsakomybę už smurto, pornografijos, prostitucijos ar seksualinės prievartos propagavimą žiniasklaidoje.

2. Kodavimo, reitingavimo ir filtravimo sistema turi būti naudojama ne kaip vienintelė priemonė kovoti prieš informaciją, kuri yra žalinga nepilnamečiams piliečiams. Turi būti sukurtas teisinis mechanizmas ir tik teisinės priemonės gali įvykdyti tokią apsaugą.

3. Būtina papildyti Visuomenės informavimo įstatymą nuostatomis, jog internetas ir kitos skaitmeninės technologijos pripažįstamos visuomenės informavimo priemonėmis.

4. Būtina keisti visuomenės informavimo priemonių savireguliacijos teisinį statusą. Valstybė turi susigražinti deleguotas savireguliacijos institucijoms visas savo teises, privalo būti taikomi valstybinio reguliavimo metodai .

5. Spręsti žurnalisto ugdymo, rimto profesinio pasirengimo klausimą. Žurnalisto profesinės priesaikos vienas iš aspektų galėtų būti toks :”Žodžio laisvės pagrindinis tikslas - tiesos skelbimas gera valia ir gėrio siekimas.”

2007 11 22

Renolda Stepanauskaitė-Kubilienė

gediminas.kubilius@rst.lt

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios.1992,Nr.33-1014(1).
2. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas.Vilnius,2002.
3. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas//Valstybės žinios.2000,Nr.74-2264.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas:rinkinys-segtuvas.Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais.Vilnius:Teisinės informacijos centras. 1996. P.58-61.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras.Vilnius:Teisinės informacijos centras, 2001. P.102-110.
6. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas//Valstybės žinios. 1999, Nr.105-3019.
7. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr.63-1479.
8. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas//Valstybės žinios.1996,Nr.71-1706.
9. Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo,2000m.lapkričio 29 d. įstatymo Nr.VIII-1905 redakcija.
10. Lietuvos Respublikos įstatymas “Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos konvencijos dėl televizijos be sienų bei šios konvencijos pataisų protokolo ratifikavimo”//Valstybės žinios. 2000, Nr.29-800.
11. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas Nr.IX-1067//Valstybės žinios. 2002, Nr.91-3890, Nr.93.
12. Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymas Nr.XI-3412//Valstybės žinios. 1991, Nr.4-117.
13. Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. liepos 2 d. nutarimas Nr.VIII-834 “Dėl Specialiosios komisijos teisės aktų, reglamentuojančių erotinio ir smurtinio pobūdžio spaudos leidinių, kino ir videofilmų, radijo ir televizijos programų platinimo tvarką, projektams rengti sudarymo”//Valstybės žinios. 1998, Nr.63-1804.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. vasario 9 d. nutarimas Nr.149//Valstybės žinios. 2001, Nr.14-437.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimas Nr.290 “Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo”// Valstybės žinios. 2003, Nr.24-1002.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas “Dėl Lietuvos

- Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai”//Valstybės žinios. 2002, Nr.104-4675.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas “Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuso 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkurso organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”//Valstybės žinios. 1995, Nr.34-847.
 18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas //Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai ir sprendimai, 1997, Nr.8, P.95.
 19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų Nr.309 ir Nr.310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms”//Valstybės žinios. 1996, Nr.126-2962.
 20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas Nr.1 “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7,7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas”Teismų praktika,1998,Nr.9,P.49-61.
 21. Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7,7¹straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas.Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr.1//Verslo ir komercinė teisė”. 2000, Nr.1-3, P.422-423.
 22. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 16 d. nutartis c.b.A.Skirmantas v.P.Jurgutavičius, Nr.3K-3-528/2001,kat.16.9.
 23. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas//Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr.77, publ.Nr.3290.
 24. Vaiko teisių konvencija.Vaiko teisių informacijos centras.1999.
 25. Arlauskas S.Sąžinės laisvė – žmogaus teisių alfa ir omega// Jurisprudencija: mokslo darbai. 2000,Nr.17(9).P.14-27
 26. Arlauskas S.Turiningieji teisės pagrindai.-Vilnius:Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
 27. Arlauskas S. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisės moralinės ribos//Jurisprudencija. 2001, Nr.19(11).P.141-160.
 28. Andriulis V. Lietuvos teisės istorija. – Vilnius, 2002.
 29. Abramavičius A.,Andruškevičius A.,Bakševičienė R./sud.J.Papiestis.Namų advokatas.-

- Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
30. Bunge M. Treatise on basic Philosophy: The Good the Right. Netherlands, 1989.
 31. Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. - Vilnius: Lituania, 1992. T. 1.
 32. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
 33. Dobryninas A. Nepilnamečių justitija Lietuvos žiniasklaidoje. Lietuvos žmogaus teisių centras. 2000.
 34. Feldman D. Civil Liberties and Human rights in England and Wales. Clarendon Press, Oxford. 1993.
 35. Jočienė D. Nuomonės reiškimo laisvė. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika // Justitia. 2000, Nr. 4-5.
 36. Kantas I. Dorovės metafizikos pagrindai. - Vilnius: Mintis, 1980.
 37. Kantas I. Praktinio proto kritika.
 38. Leonas P. Teisės filosofijos istorija. Vilnius, 1995.
 39. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas // Danielius. SL 1368. Vilnius, 1996.
 40. Mann M. I. The Sources of Social Power. Cambridge University Press, 1986.
 41. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
 42. Norkūnas A. Asmeninių teisių gynimo aspektai pagal Lietuvos įstatymus // Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida: konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 2001.
 43. Ruseckas P. Spaudos draudimo gadynė, Knygnešys 1864-1904. Kaunas, 1938. T. 1.
 44. Pumputis A., Paksas A., Vaišvila A. / sud. A. Pumputis. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos Centras, 2002.
 45. Tapinas L. Žiniasklaidos bylos Lietuvos teismuose ir Strasbūre. Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida. Konferencijos medžiaga. Lietuvos Respublikos Seimas: "Valstybės žinios" 2001 m. birželio 6 d.
 46. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. - Vilnius: Eugrimas, 2003.
 47. Vaicekuskas V. Naujas kovos būdas su spauda // Respublika, 2007. 10.24, Nr. 244.
 48. Vaišvila A. Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisinio personalizmo požiūriu // Jurisprudencija. 2005, Nr. 71(63). P. 49-61.
 49. Wilson C. New Pathways in Psychology Maslow and the Post-Freudian Revolution. London, 1972.
 50. Zelezny J. D. Communications Law: Liberties, Restraints and Modern Media. 2nd Ed. California State Universities Fresno. - Wadsworth Publishing Company. 1997.
 51. Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga:

informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai // jurisprudencija. 2002, Nr.30(22).

52. Žmogaus teisės (tarptautinių dokumentų rinkinys). Vilnius, 1991.
53. Norvilienė V. Pornografija, smurtas ir žiniasklaida, www.prizme.lt 1998/3.
54. http://www.politika.lt/index.php/cid=694&new_id=1535.
55. Prokuratūra pradėjo tyrimą dėl M. Murzos pareiškimų. <http://diskusijos.patriotai.lt.viewtopic.php/t=3827&sid=3f9fb25bef6ae0c9eca32024886a1b51>.
56. <http://Vilnius.usembassy.gov/Text/Docs/HumanR/Hrr2006LT.htm>.
57. A. Vinokuras atsisakė dalyvauti radijo laidoje kartu su radikalų M. Murza. <http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=11321358>.
58. Rubavičius V.: Sprogstamos karikatūros – žodžio laisvės įgeidžio apraiška? [http://www.omni.lt/i\\$9359_7093\\$z_33735](http://www.omni.lt/i9359_7093z_33735).
59. Jurgelaitis R. Išrinktuosius užplūdo niekinimų banga. Kauno diena, 2003 m. balandžio 24 d., <http://www.kaunodiena.lt/lt/?id=67&aid=8242>.

ŽODŽIO (IŠRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS RIBŲ PROBLEMA

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: žodžio laisvė; informacijos laisvė; žiniasklaida; moralė; gera valia.

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama žodžio (išraiškos) laisvės teisės ribų teisinio reglamentavimo Lietuvoje problema.

Aptarti žodžio (išraiškos) laisvės teisės istorinės ištakos, raidos etapai, žodžio (išraiškos) laisvės teisės vieta žmogaus teisių sistemoje. Pabrėžiama, jog žodžio laisvė nėra absoliuti, o norint apsaugoti svarbesnius visuomenės interesus arba atskirų asmenų teises nustatomos tam tikros žodžio laisvės ribos. Taip pat prieita nuomonės, jog žodžio laisvės teisė ir informacijos laisvės teisė yra dvi skirtingos fundamentinės žmogaus teisės – informacijos gavimo teisė yra socialinė kategorija, tuo tarpu žodžio laisvė, kaip žmogaus saviraiškos būdas, yra greičiau dvasinė kategorija.

Analizuojant žodžio (išraiškos) laisvės ribojimo pagrindus, aptarta teisės ir moralės santykio problema. Aptariant minėtą problemą, rėmėmės I.Kanto žmogaus valios autonomija. Paaikškėjo, jog teisėta veikla išplaukia ne iš išorinio reglamentavimo, o iš vidinio asmens apsisprendimo veikti moraliai, iš pagarbos proto principams. Moralės dėsniš "įrašytas" žmogaus dvasioje ir žmogus yra laisvas, jei jis veikia vadovaudamasis moralės įstatymu.

Filosofiniu požiūriu analizuota žodžio (išraiškos) laisvės teisės struktūra. Žodžio (išraiškos) laisvės teisę lemia tiesos ir gėrio filosofinės kategorijos. Žodžio (išraiškos) laisvė sietina su tiesos skelbimu gera valia ir gėrio siekimu. Tiesa sudaro intelektualinį žodžio (išraiškos) laisvės naudojimo aspektą, o gėris valinį aspektą.

Darbe aptarti dažniausi žodžio laisvės teise naudojamis padaromi žmogaus teisių pažeidimai (asmeninems neturtinėms teisėms), t.y. žmogaus garbės ir orumo žeminimas, platinimas žinių apie privatų gyvenimą. Neužtikrinta nepilnamečių piliečių dorovės apsauga nuo jiems žalingos informacijos skleidimo visuomenės informavimo priemonėse. Pasitaiko tautinės, religinės neapykantos bei diskriminacijos kurstymo atvejų. Tokius atvejus valstybė privalo vertinti griežčiau.

Lietuvoje elektroninė žiniasklaida yra tapusi svarbi visuomenės gyvenime, tačiau galiojančiuose įstatymuose šie procesai nereglamentuojami.

Atlikus teisės šaltinių analizę, nustatytos Lietuvos Respublikos teisės aktuose esančios teisės spragos bei teisės normų kolizijos.

Apibendrinus atliktą analizę, pateikti pasiūlymai dėl nustatytų ir įvertintų teisinių problemų sprendimų kryptių ir būdų.

THE ISSUE OF LEGAL FREE SPEECH LIMITS

SUMMARY

Keywords: freedom of speech; freedom of information; mass media; morality.

In this Master's paper the legal regulation issue of free speech limits in Lithuania is analyzed.

Historical fountainhead of free speech, its process and position in the system of human rights are discussed. It is emphasized that the freedom of speech is not absolute, and on purpose to protect the public interest that are more important or the rights of each individual person some particular limits of free speech are set down. It has also been considered that freedom of speech and freedom of information are two different kinds of fundamental human rights. The freedom of information is a social category whereas the freedom of speech that is like a way of a person's self-expression is rather a moral category.

While analyzing the basis of free speech limits the problem of relation between law and morality has been discussed appealing to I. Kant autonomy of human will. It appeared that good will is one that acts from duty in accordance with the universal moral law that the autonomous human being freely gives itself. This law obliges one to treat humanity — understood as rational agency, and represented through oneself as well as others — as an end in itself rather than as means.

The structure of free speech has been analysed philosophically. It occurred that freedom of speech is conditioned by the philosophical categories of the truth and the good. The free speech is related to proclamation of the truth, good will and endeavor to seek the good. The truth makes an intellectual aspect of using the free speech as well as the good makes a voluntary one.

In the Master's paper the most commonly committed violations of human rights are discussed as well as exposure of teenagers' morality from the wrong formative influence of mass media. Some occurring cases of xenophobia or racial discrimination should be evaluated appropriately by the state.

The electronic mass media has become important in the social life, nevertheless these processes are not regulated in the valid laws.

After the analysis of legal sources had been completed, the conflicts of standard laws and legal vacancies that appeared in the Legal acts of Lithuanian Republic were found out.

The analysis of the issue has been generalized and some recommendations and possible solutions of the problem presented.